

UDK 316.4:929.53(497.5 Baranja)“17“(093)
94(497.5 Baranja)“17“(093)
Primljeno: 15. 4. 2015.
Prihvaćeno: 13. 4. 2016.
Izvorni znanstveni rad

Južnobaranjsko društvo u matičnim knjigama 18. stoljeća

Dubravka Božić Bogović
Odsjek za povijest
Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku
Lorenza Jagera 9
31000 Osijek
Republika Hrvatska
E-adresa: dubravka.bozic.bogovic@gmail.com

U radu se primjenom kvantitativne, analitičke i deskriptivne metode na temelju podataka iz matičnih knjiga krštenih, vjenčanih i umrlih katoličkih župa u južnoj Baranji u 18. stoljeću utvrđuju elementi društvene povijesti. U analizu su uključeni oni demografski pokazatelji koji su i društveno uvjetovani, kao što su sezonska i dnevna raspodjela vjenčanja, dobna struktura i bračni status mladenaca te nezakonita djeca. Nadalje se utvrđuje fond najčešćih osobnih imena i prezimena te načini na koje su dodjeljivana, podrijetlo stanovnika, zanimanje te elementi društvene strukture i oblici vjerskoga života i javnoga morala. Analiza je provedena za cijelu katoličku zajednicu te posebno za hrvatsku i njemačku populaciju. Rezultati analize ukazuju da je stanovništvo južne Baranje i južnobaranjsko društvo, bez obzira na narodnosnu pripadnost, u 18. stoljeću pokazivalo obilježja karakteristična za predtranzicijsko ruralno, tradicionalno i patrijarhalno društvo, a pretpostavljeni uzrok utvrđenih razlika između hrvatske i njemačke populacije jest razlika u strukturi obitelji.

Ključne riječi: matične knjige, društvena povijest, južna Baranja, 18. stoljeće

Uvod

S obzirom na osobine matičnih knjiga katoličkih župa u južnoj Baranji kao povijesnoga izvora, a koje obilježavaju sadržajna i metodološka ograničenja koja su općenito karakteristična za matične knjige kao povijesni izvor za proučavanje predstatističkih društava, prikaz južnobaranjskoga društva u 18. stoljeću nužno je izrazito fragmentaran i vrlo ograničen. Iako su matične knjige župa u južnoj Ba-

ranji vođene redovito, uz razmjerno rijetke iznimke u pojedinim župama, ograničenja proizlaze pretežno iz načina na koji su vođene, odnosno iz nedosljednosti u sadržaju i formi zapisa u njima te općenito iz činjenice da je riječ o tipu dokumenata koji podrazumijevaju standardizirane i sadržajno šture zapise. Nadalje, južna je Baranja u 18. stoljeću bila izrazito ruralno područje, naseljeno seoskim stanovništvom koje je bilo ili vezano uz zemlju ili slobodne selidbe te podijeljeno između kasnofeudalnih vlastelinstava Belje i Darda za koje je sačuvano odnosno dostupno malo arhivske građe koja bi mogla pomoći u istraživanju različitih elemenata društvene povijesti u 18. stoljeću, posebice “običnih” ljudi koji su činili većinu stanovništva.

Za istraživanje društvene povijesti južne Baranje u 18. stoljeću na osnovi analize podataka u matičnim knjigama posebnu teškoću predstavlja nemogućnost primjene genealoške metode koja bi omogućila rekonstrukciju južnobaranjske obitelji. Budući da se obitelj smatra osnovnom društvenom jedinicom, nemogućnost sustavnoga istraživanja njezine strukture općenito ograničava istraživanje ovoga važnog segmenta društvene povijesti južne Baranje u 18. stoljeću. Osim već spomenutih prekida u vođenju matičnih knjiga, zatim pojedinačnih zapisa u koje je svećenik propustio ubilježiti neke podatke, ograničavajuća je i opća neujednačenost sadržajne strukture zapisa u matičnim knjigama te s time povezana nedosljednost u bilježenju podataka, što sve otežava pouzdanu identifikaciju pojedinaca u matičnim knjigama. Iako su matične knjige katoličkih župa u južnoj Baranji u 18. stoljeću dobro očuvane, a rukopisi kojima su ispisane uglavnom čitki, ipak u obzir treba uzeti i oštećenja koja su nastala tijekom vremena (mehanička oštećenja i izbljedjela tinta) te različite rukopise od kojih su neki više, a neki manje čitki. Posebnu skupinu teškoća predstavljaju one koje su vezane uz pravopisnu neujednačenost pri pisanju imena i prezimena, zatim uz nepostojanje standardizirane imenske formule te uz ograničen fond imena i prezimena, kao i uz dodjeljivanje više imena jednoj osobi (uglavnom je riječ o dva, ali ponekad i tri ili čak više osobnih imena), što sve otežava identifikaciju osoba upisanih u matične knjige. Identifikaciju pojedinaca otežava i činjenica da je južna Baranja u 18. stoljeću bila izrazito imigracijsko područje, pri čemu je intenzitet useljavanja znatnije oslabio tek potkraj stoljeća. Jedan je dio useljenika dolazio iz udaljenih krajeva, ali čak i kada su useljavanja tekla iz naselja u okolnim područjima, potraga za pojedincima u matičnim knjigama u tako velikome broju naselja i na tako širokome području teško je ostvariv pothvat. Stoga nije rijetka pojava da je neka osoba u južnobaranjskim matičnim knjigama ubilježena samo jednokratno čime je otežana ili onemogućena primjena pojedinih metoda povijesne demografije te posebno, kao što je već naglašeno, genealoške metode jer njezina primjena ne bi dala rezultate koji bi činili reprezentativan uzorak. Također, u obzir treba uzeti i nepreciznosti i netočnosti prilikom bilježenja mjesta podrijetla. Zbog navedenih razloga u slučaju južne Baranje neke povijesno-demografske činjenice istraživaču

ostaju skrivene, poput izvanbračnih začeca, broja i ritma poroda ili trajanja re-produktivnoga razdoblja, a što su činjenice koji su osim biološkim, u određenoj mjeri uvjetovane i društvenim čimbenicima.¹

Ipak, sustavnom analizom podataka iz matičnih knjiga mogu se utvrditi neki elementi društvenoga života stanovnika južne Baranje u 18. stoljeću kao što su: smjer useljavanja u južnu Baranju, učestalost prezimena i osobnih imena te način na koji su djeci dodjeljivana imena, zatim zanimanje stanovnika, pojedine društvene skupine, činjenice vezane uz javni moral kao što su podaci o nezakonitoj djeci i konkubinatu ili pak činjenice vezane uz ženidbene običaje kao što su sezonska i dnevna raspodjela vjenčanja, ponovno sklopljeni brakovi i dob mladenaca. S obzirom da su katoličku populaciju u južnoj Baranji u 18. stoljeću sačinjavali gotovo isključivo pripadnici hrvatske i njemačke narodnosne skupine koji su živjeli u pretežno etnički homogenim naseljima, može se provesti usporedba podataka za svaku od ovih dvaju narodnosnih skupina kako bi se utvrdile potencijalne razlike za koje se može pretpostaviti da su uvjetovane etničkom pripadnošću.

U analizu su uključeni podaci iz matičnih knjiga krštenih, vjenčanih i umrlih² u kojima su zabilježeni podaci za stanovnike ukupno trideset i dva naselja u južnoj Baranji u 18. stoljeću, a kada se istraživanje usmjerava posebno na hrvatsku i na njemačku zajednicu, u analizu je uključeno deset naselja u kojima su katolici bili

¹ O mogućnostima i ograničenjima matičnih knjiga kao povijesnoga izvora te s time povezanim metodološkim pitanjima u većoj su ili manjoj mjeri pisali gotovo svi autori koji su u svojim radovima matične knjige koristili kao izvor, ali su najsustavnije obrađeni u: Miroslav Bertoša, "Matične knjige – arhivsko vrelo o demografskim previranjima predindustrijske Europe", *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* 41-42 (2000): 315-352; Miroslav Bertoša, *Izazovi povijesnog zanata. Lokalna povijest i sveopći modeli* (Zagreb: Antibarbarus, 2002), 313-328; Slaven Bertoša, *Život i smrt u Puli: starosjediitelji i doseljenici od XVII. do XIX. stoljeća* (Pazin: Skupština Udruga Matice hrvatske Istarske županije, 2002); Nenad Vekarić, "Metoda 'reprezentativne kapi' i genealoška metoda u povijesnoj demografiji", *Povijesni prilozi* 39 (2010): 23-38; Robert Skenderović, *Najstarija matična knjiga brodske župe Presvetog Trojstva (1701.-1735.)* (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Franjevački samostan, 2012), 217-234; Robert Skenderović, "Stanovništvo Požege 1699.-1781. prema matičnim knjigama" (magistarski rad, Sveučilište u Zagrebu, 2002), 18-20; Darko Vitek, Davor Lauc, "Logika i povijesne znanosti – problem rekonstrukcije obitelji na temelju matičnih knjiga", *Povijesni prilozi* 39 (2010): 95-97; Maja Katušić, "Društvena i demografska struktura Kotora u 18. stoljeću" (doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2013), 21-23. O karakteristikama i razvoju imenske formule vidi u: Robert Skenderović, *Najstarija matična*, 235-248; Robert Skenderović, "Stanovništvo Požege", 24-40; Nenad Vekarić, "Prijedlog za klasifikaciju peljeških prezimena", *Anali zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 30 (1992): 55-78; Nenad Vekarić, "Prijedlog za normiranje dubrovačkih imena i prezimena iz povijesnih vrela", *Radovi Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža* 6 (1997): 17-26; Petar Šimunović, "Razvitak imenske formule", *Onomastica Jugoslavica* 9 (1982): 283-292; Mladen Andreis, *Stanovništvo Vinišća – povijesna antroponimija do godine 1900.* (Trogir: Matica hrvatska, 1998). O matičnim knjigama južnobaranjskih katoličkih župa kao povijesnim izvorima vidi u: Dubravka Božić Bogović, *Rođenje, brak i smrt – stanovništvo južne Baranje u 18. stoljeću* (Beli Manastir: Ogranak Matice hrvatske u Belom Manastiru; Centar za kulturu Grada Belog Manastira, 2013), 17-33.

² Ovaj se rad ipak u najvećoj mjeri oslanja na podatke iz matičnih knjiga vjenčanih. Naime, sklapanje braka je, za razliku od rođenja i smrti, u većoj mjeri uvjetovano društvenim čimbenicima zbog čega analiza podataka sadržanih u matičnim knjigama vjenčanih ponajviše može doprinijeti razumijevanju obilježja društvenoga života.

isključivo Hrvati (Baranjsko Petrovo Selo, Torjanci, Luč, Branjin Vrh, Šumarina, Gajić, Draž, Topolje, Duboševica, Podolje) te šest naselja s katoličkim stanovništvom koje je bilo isključivo njemačkoga podrijetla (Petlovac, Čeminac, Kozarac, Tvrđavica, Popovac, Beli Manastir).³ Matične knjige krštenih vođene su od 1715. godine te je u njima do kraja 18. stoljeća zabilježeno ukupno 26327 zapisa. Matične knjige umrlih vođene su od 1717. godine, a u njima je ukupno 16211 zapisa, dok su matične knjige vjenčanih vođene od 1719. godine s ukupno 4675 zapisa.

Vjenčanja i bračne zajednice

Osnovnom jedinicom društva smatra se obitelj, a brak je temelj za stvaranje obitelji u većini društava, osobito tradicionalnih. Ipak, u različitim društvima i povijesnim razdobljima bračni običaji i zakonodavstvo razlikovali su se, a i u samome je kršćanstvu po pitanju braka s vremenom došlo do većih promjena.⁴ Na sam izbor partnera pa i na sklapanje braka utječu različiti čimbenici kao što su, primjerice, nestašica hrane i glad, ratna zbivanja, način privređivanja i osiguravanja egzistencije, obitelj, tradicija i običaji, vjerski propisi. Ovi čimbenici na različite načine mogu utjecati na broj sklopljenih brakova, njihovu raspodjelu, dob pri ulasku u brak, odabir bračnoga partnera i drugo. Budući da je jedna od osnovnih uloga braka u tradicionalnim društvima osiguravanje potomstva, jasno je da sklapanje braka predstavlja jedan od važnih čimbenika samoregulacije stanovništva. Međutim, ne treba zanemariti ni druge važne uloge koje ima bračna zajednica koja predstavlja i ekonomsku zajednicu, ali ima i važnu ulogu u prenošenju kulturnih obrazaca i društvenih normi.

Nažalost, kao što je naglašeno u uvodu, zbog ograničenja samoga izvora mnoge od čimbenika koji utječu na bračne zajednice i sklapanje brakova nije moguće utvrditi i analizirati, a pri analizi valja voditi računa i o prekidima kontinuiteta upisa.⁵

³ Etnička pripadnost stanovnika južne Baranje u 18. stoljeću utvrđena je na temelju podataka u kanonskim vizitacijama Pečuške biskupije te popisima naselja i stanovnika koje su provodile svjetovne vlasti. U analizu nisu uključena naselja u kojima je živjelo miješano katoličko njemačko i hrvatsko stanovništvo jer narodnosnu pripadnost nije moguće potpuno pouzdano definirati samo na osnovi prezimena, a u matičnim knjigama podaci o narodnosnoj pripadnosti pojedinaca nisu posebno bilježeni. U etnički homogenim naseljima bili su stalno ili povremeno nastanjeni i pripadnici drugih narodnosnih skupina, ali je riječ tek o pojedincima čiji je broj zanemariv te ne može utjecati na rezultate analize.

⁴ Crkva je u 11. stoljeću počela s procesom preuzimanja ovlasti nad brakom pa je postala i jedina institucija koja je ozakonjivala brak sve do pojave modernih država koje preuzimaju sve više ovlasti nad životom svojih građana (podanika) i do jačanja procesa sekularizacije. U srednjem su se vijeku, u 12. stoljeću, oblikovala obilježja braka karakteristična za zapadno kršćanstvo – monogamnost, sporazumnoost partnera i nerazrješivost, a brak je postao jedina institucija u kojoj su seksualni odnosi dopušteni. Od 13. stoljeća brak je uvršten među sedam sakramenata čime je došao pod crkvenu jurisdikciju, što je i potvrđeno na Tridentskome koncilu (1545. – 1563.). Upravo od tada, od Tridentskoga koncila, crkveno je sklapanje braka obvezno. Detaljnije o razvoju i povijesti braka vidi u: Marija Mogorović Crljenko, *Druga strana braka. Nasilje i ilegitalnost u (izvan)bračnim vezama na području Porečke biskupije u prvoj polovici 17. stoljeća* (Zagreb: Srednja Europa, 2012), 23-32, 39-138.

⁵ Jedini prekid u vođenju matičnih knjiga vjenčanih bio je u župi Luč između 1767. i 1773. godine.

Ipak, matične knjige vjenčanih župa južne Baranje bogat su izvor za utvrđivanje niza demografskih pokazatelja, među ostalima i onih koji bacaju svjetlo na neke vidove društvenoga života. Primjerice, već i sam sadržaj zapisa te propusti u bilježenju pojedinih podataka u matičnim knjigama vjenčanih ukazuju na neke društvene odnose. Naime, u matičnim knjigama vjenčanih župa u južnoj Baranji u 18. stoljeću mladoženje i mladenke redovito su bili identificirani imenom, prezimenom i mjestom podrijetla, a rjeđe imenom oca. Tijekom cijeloga promatranog razdoblja ne postoji veća razlika u identifikaciji mladenaca po spolu, osim kod bilježenja imena oca, koje je češće kod mladenki (48,94%) nego kod mladoženja (31,38%). Ova činjenica ukazuje na karakterističan položaj žene u tradicionalnim društvima u kojima se njezina identifikacija vezuje ili uz supruga ili uz oca. Kada je riječ o osobnim imenima, broj slučajeva u kojima ih je svećenik propustio zabilježiti zanemariv je i kao takav ne može poslužiti za donošenje čvršćih zaključaka. Ipak, činjenica da mladoženjama osobno ime nije zabilježeno u svega devet slučajeva (što je 0,19% svih zapisa), a da ime mladenke nije zabilježeno u gotovo dvostruko više slučajeva, u njih sedamdeset (što je 1,70% svih zapisa), ipak dodatno može poslužiti kao pokazatelj društvenoga položaja žene u patrijarhalnome društvu u kojemu se bilježenje podataka o ženskome partneru moglo smatrati manje važnim pa se i lakše propuštalo zabilježiti ga. Kada se zasebno promatra hrvatsko i njemačko stanovništvo, po pitanju propusta bilježenja osobnoga imena, nema znatnije razlike međusobno ni u odnosu na ukupnu populaciju. Međutim, u slučaju bilježenja imena oca mladenaca pokazuju se znatne razlike. Njemačko je stanovništvo općenito znatno rjeđe identificirano imenom oca mladenaca, bilo da je riječ o mladoženji (u svega 7,72% svih zapisa navedeno je i ime mladoženjina oca) ili mladenki (ime mladenkina oca zabilježeno je u svega 17,28% svih zapisa), dok se podaci za hrvatsko stanovništvo približavaju onima za ukupnu populaciju, odnosno ime mladoženjina oca zabilježeno je u nešto manje slučajeva nego u ukupnoj populaciji (u 26,12% svih zapisa), dok je ime mladenkina oca bilježeno nešto češće nego u ukupnoj populaciji (53,98% svih zapisa). Naizgled, ovi podaci mogu ukazivati na izraženiju emancipaciju Njemica u odnosu na Hrvatice, ali se u nedostatku drugih istraživanja ovoga pitanja, koja bi bila utemeljena na drugim povijesnim izvorima, ove pretpostavke ne mogu valjano potkrijepiti. Osim toga, nije osobito vjerojatno pretpostaviti emancipaciju žena u 18. stoljeću u ruralnoj provinciji Habsburške Monarhije na kasnofeudalnim posjedima, bez obzira na navedene podatke. Vjerojatnije je da su razlike između hrvatske i njemačke populacije uzrokovana ili time što su Nijemci većim dijelom bili doseljenici pa su veze sa širom obitelji općenito oslabljene ili zbog činjenice da je prevladavajući oblik obiteljske strukture Njemaca u južnoj Baranji, za razliku od Hrvata, bila inokosna obitelj. Ova posljednja pretpostavka određenu potvrdu nalazi u popisu kotara Branjin Vrh iz 1785. godine gdje je za njemačke kuće u svim naseljima navedeno da u jednoj kući ne stanuje više od jedne obitelji, dok je u svim ostalim naseljima

u kojima je živjelo hrvatsko (ali i srpsko i mađarsko) stanovništvo zabilježeno da su živjele po dvije, tri, četiri pa i više obitelji u jednoj kući.⁶ Općenito, na položaj žena u patrijarhalnome društvu ukazuje i činjenica da su podaci o mladoženjinoj ili mladenkinjoj majci (njezino ime i podatak je li majka živa u trenutku vjenčanja) u matične knjige upisivani vrlo rijetko i to jednako u cijeloj populaciji kao i pojedinačno za hrvatsko i njemačko stanovništvo. Također, za mladoženju koji bi kao udovac ponovno stupao u brak nisu ni u jednome slučaju bilježeni podaci o pokojnoj supruzi, dok su podaci i pokojnome suprugu za udovice koje bi ponovno stupale u bračnu zajednicu bilježeni (iako razmjerno rijetko). I u ovome slučaju pokazuje se razlika između udovica u hrvatskoj i u njemačkoj zajednici jer je ime pokojnoga muža kod Hrvatica bilježeno nešto češće (11,81% svih zapisa) nego kod Njemica (8,04% svih zapisa).

I mladoženje i mladenke u matičnim knjigama vjenčanih bili su gotovo u pravilu identificirani podrijetlom,⁷ a na osnovi analize ovih podataka može se zaključiti da su brak sklapali najčešće s pripadnicima svoje narodnosne skupine jer su etnički miješane bračne zajednice razmjerno rijetke.⁸ Po tome pitanju gotovo da i ne postoji razlika između hrvatskoga i njemačkoga stanovništva. Tako je 66,68% svih brakova u etnički homogenim naseljima nastanjenim Hrvatima sklopljeno među stanovnicima tih naselja, dok je 66,77% svih brakova u etnički homogenim naseljima nastanjenim Nijemcima sklopljeno među stanovnicima tih naselja. U slučajevima kada je jedan od mladenaca bio iz nekoga drugog naselja, uglavnom se radi o stanovnicima drugih južnobaranjskih naselja ili onih u okolnim ugarskim i hrvatskim područjima, a tek je vrlo rijetko kao mjesto podrijetla navedeno Carstvo, Austrija ili općenito inozemstvo. Nadalje, među njemačkim je stanovništvom u čak 60,46% svih slučajeva brak sklopljen između mladenaca koji su oboje iz istoga naselja, dok su među hrvatskim stanovništvom i mladenka i mladoženja bili iz istoga naselja samo u 25,58% svih sklopljenih brakova. Ovi podaci govore o razmjernoj zatvorenosti zajednica i nepokretnosti stanovništva čiji se život uglavnom odvijao u prostoru vlastitoga naselja i najbliže okolice gdje su proživjeli cijeli svoj život i koje su napuštali rijetko, a i u tim slučajevima uglavnom ne odlazeći daleko. Ova je pojava dodatno naglašena kod njemačkoga stanovništva, a mogući uzroci mogu ležati u činjenici da je njemačkih naselja i općenito Nijemaca u ukupnoj populaciji bilo manje nego Hrvata, ali i da su jezik i kultura te status doseljenika utjecali na snažniju međusobnu povezanost. Najvjerojatnije prilike

⁶ Stjepan Sršan, *Baranja 1785. godine* (Osijek: Državni arhiv, 1999).

⁷ U oko 90% svih zapisa u cijeloj populaciji među hrvatskim mladencima oko 92%, a među njemačkim mladencima čak preko 97%, bez razlike s obzirom na spol mladenaca.

⁸ Nije moguće utvrditi egzaktni broj etnički miješanih brakova zbog nemogućnosti da se narodnosna pripadnost pouzdano utvrdi. Zbog toga su prilikom utvrđivanja postojanja ovakvih brakova razmatrana vjenčanja među stanovnicima etnički homogenih naselja, a uzeta su u obzir i prezimena, unatoč ranije naglašenoj nepouzdanosti prezimena za utvrđivanje narodnosne pripadnosti. Općenito o podrijetlu stanovnika južne Baranje u 18. stoljeću bit će više riječi dalje u tekstu.

za susretanje budućih bračnih drugova izvan vlastitoga naselja bile su različite svečanosti, pretežno vjerskoga tipa, koje su okupljale žitelje okolnih naselja, zatim ranije uspostavljene obiteljske i prijateljske veze koje su podržavale određene kontakte, ali također i određeni poljodjelski poslovi, a što je sve opet osiguravalo kontakte na relativno ograničenome području. I odabir svjedoka, odnosno vjenčanih kumova, vodio se ovim načelom pa su oni često bili jedan iz mladenkinoga, a drugi iz mladoženjina naselja iako to nije bilo obvezno pravilo. Ove su pojave karakteristične za sva naselja u južnoj Baranji u 18. stoljeću, bez obzira na narodnosnu pripadnost njihovoga stanovništva.

Analiza podataka o mjestu iz kojega su mladenci omogućila je i određene zaključke o mjestu održavanja vjenčanja. Naime, u samim matičnim knjigama nije zabilježeno jesu li mladenci vjenčani u mladenkinome ili mladoženjinome mjestu odnosno župi, a ranije utvrđene činjenice o prevladavajućemu običaju odabira partnera u vlastitome naselju ili okolnim naseljima koja su, često, pripadala istoj župi, onemogućava ili otežava utvrđivanje ženidbenih običaja po tome pitanju. Ipak, u slučajevima u kojima su mladoženja ili mladenka iz naselja koja ne pripadaju istoj župi, odnosno župi u kojoj je brak sklopljen, vjenčanja su se češće odvijala u župi iz koje je mladenka. Što se tiče samoga mjesta sklapanja braka, ovi podaci nisu izrijeком bilježeni u matičnim knjigama vjenčanih pa se iz njih ne može doznati jesu li se vjenčanja odvijala isključivo u crkvi ili se brak sklapao i izvan sakralnih objekata.

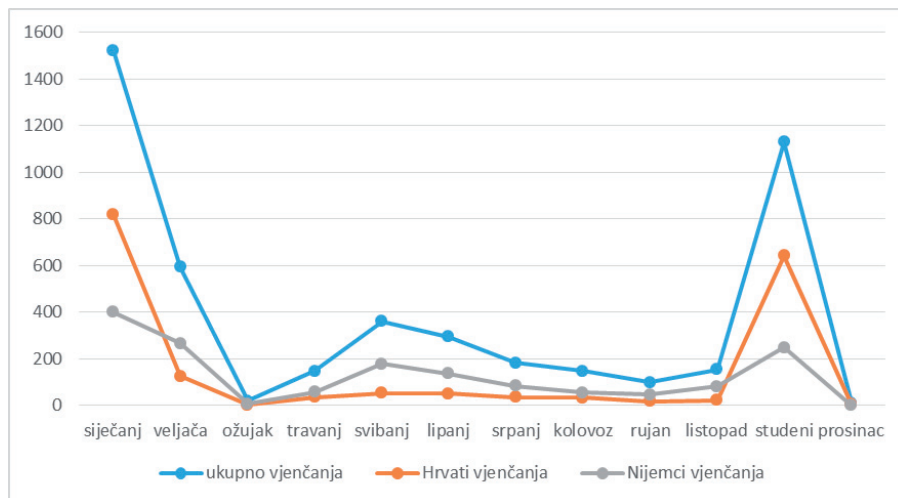
Među čimbenicima koji su najizrazitije djelovali na sezonsko kretanje vjenčanja ističu se crkvene norme i gospodarske aktivnosti. U Katoličkoj crkvi brakovi su se mogli sklapati tijekom čitave liturgijske godine osim u vrijeme Došašća i Korizme kada su mogli biti sklopljeni samo u posebnim slučajevima i prema liturgijskim propisima.⁹ Za seosko poljodjelsko stanovništvo za sklapanje braka povoljnija su razdoblja prije i osobito nakon završetka poljodjelskih radova; dijelom zbog manje obveza, a dijelom zbog bogatstva plodova, što je pogodovalo svadbenim svečanostima koje su često bile obilježene rastrošnošću. Utjecaj navedenih čimbenika vidi se u tome što su u hrvatskoj tradicijskoj kulturi sv. Katarina (25. studenoga) i sv. Andrija (30. studenoga) dani kada su se najčešće sklapali brakovi.¹⁰ S druge strane, razdoblje od kasnoga proljeća do rane jeseni zbog povećanoga opsega poljodjelskih poslova može se smatrati nepovoljnijim za svadbene svečanosti, koje su nerijetko trajale i po nekoliko dana. U popisu kotara Branjin Vrh iz 1785. godine utvrđeno je da se mještani većine naselja u južnoj Baranji ipak nisu prepuštali takvim višednevnim i neumjerenim svetkovinama te održavali velike

⁹ Vekarić i dr., *Vrijeme ženidbe i ritam poroda. Dubrovnik i njegova okolica od 17. do 19. stoljeća* (Zagreb; Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2000), 51.

¹⁰ Jasna Čapo, "Sezonske varijacije demografskih pokazatelja u sjevernoj Hrvatskoj u 18. i 19. stoljeću", u: *Zbornik radova Slavonija, Srijem, Baranja i Bačka*, ur. Ante Sekulić (Zagreb: Matica hrvatska, 1993), 5, 8.

gozbe i proslave. Ipak je zabilježeno da se ovakva vjenčanja održavaju u pojedinim naseljima, a s obzirom da su među njima izrijekom navedena hrvatska naselja Branjin Vrh, Luč i Šumarina te njemačko naselje Popovac, može se zaključiti da je neumjerenim proslavama vjenčanja sklonije bilo hrvatsko nego njemačko stanovništvo.¹¹

Grafikon 1. Sezonsko kretanje vjenčanja u južnoj Baranji u 18. stoljeću

U južnoj su Baranji tijekom 18. stoljeća mjeseci s maksimumom vjenčanja bili siječanj (32,56% ukupnoga broja vjenčanja), studeni (24,19%) i veljača (12,71%), dok je najmanje sklopljenih brakova bilo u prosincu (svoga dvanaest brakova, što je 0,26% ukupnoga broja vjenčanja) i ožujku (dvadeset i jedan sklopljeni brak odnosno 0,45%).¹² Može se primijetiti da je broj vjenčanja održanih u siječnju više nego dva i pol puta veći, a u studenome gotovo dvostruko veći nego u veljači, koja po broju vjenčanja slijedi odmah iza navedena dva mjeseca s najizraženijim maksimumom. Kada se podaci o sezonskome kretanju vjenčanja razmatraju zasebno za hrvatsku i njemačku populaciju, može se primijetiti da se svaka od njih gotovo u potpunosti uklapa u maksimum i minimum na razini ukupne populacije. Nešto znatnija razlika pokazuje se u izraženijoj koncentraciji vjenčanja u hrvatskoj nego u njemačkoj populaciji jer je tijekom siječnja i studenoga, dva najpopularnija mjeseca, obavljeno 79,01% vjenčanja, dok je u njemačkoj populaciji 69,90% svih vjenčanja bilo obavljeno tijekom četiri najpopularnija mjeseca.

¹¹ Sršan, *Baranja*, 74, 79, 93, 211.

¹² Za ukupno šest zapisa zbog oštećenja nije bilo moguće utvrditi kojega su se mjeseca održala vjenčanja, a od toga se jedan zapis odnosi na naselja s njemačkim stanovništvom.

Tablica 1. Maksimum vjenčanja hrvatskoga i njemačkoga stanovništva u južnoj Baranji u 18. stoljeću

Ukupno (%)		Hrvati (%)		Nijemci (%)	
siječanj	32,56	siječanj	44,29	siječanj	25,57
studen	24,19	studen	34,72	veljača	17,03
veljača	12,71	veljača	6,76	studen	15,88
svibanj	7,72	svibanj	2,92	svibanj	11,42

Tablica 2. Minimum vjenčanja hrvatskoga i njemačkoga stanovništva u južnoj Baranji u 18. stoljeću

Ukupno (%)		Hrvati (%)		Nijemci (%)	
prosinc	0,26	ožujak	0,22	prosinc	0,06
ožujak	0,45	prosinc	0,27	ožujak	0,45
rujan	2,12	rujan	1,03	rujan	2,93
kolovoz	3,17	kolovoz	1,24	kolovoz	3,51

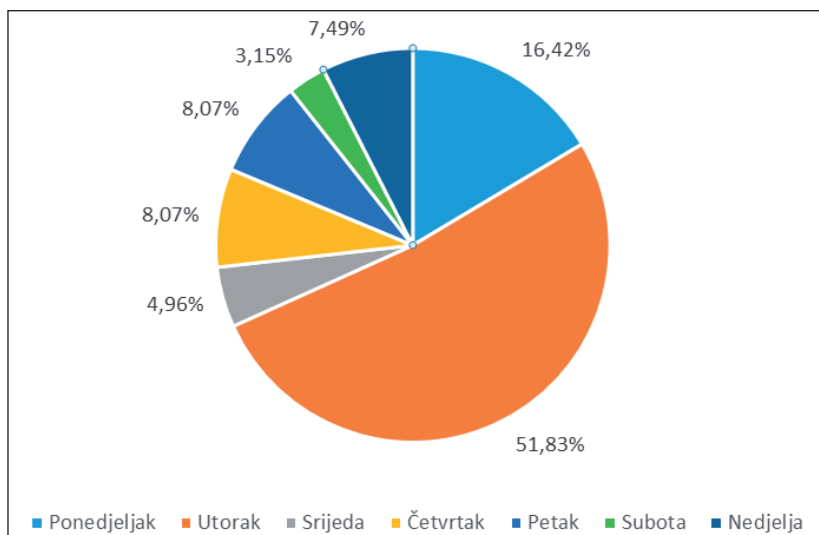
Iz navedenih se podataka može zaključiti da su na sezonsku raspodjelu vjenčanja u južnoj Baranji djelovali svi ranije navedeni čimbenici, dakle crkvene norme i sezonski raspored gospodarskih aktivnosti karakterističnih za poljodjelska društva. Minimalan broj vjenčanja u ožujku i prosincu ukazuje na strogo poštivanje crkvenih zabrana, uz napomenu da ni ovih nekoliko slučajeva ne moraju obavezno predstavljati kršenje zabrane jer ona u prosincu ne traje cijeli mjesec, a i vrijeme Korizme može završiti prije konca ožujka. Ovakvom se raspodjelom vjenčanja tijekom godine južna Baranja uglavnom uklapa u dominantne hrvatske trendove, a slični su trendovi karakteristični i za dio europskih zemalja.¹³

Budući da su se vjenčanja u južnoj Baranji u 18. stoljeću obavljala u svim danima u tjednu, može se zaključiti da nisu postojale crkvene odredbe koje bi regulirale ovo pitanje. Općenito, ni u drugim istraživanjima nije utvrđeno postojanje propisanih dana, odnosno onih dana u kojima bi vjenčanja bila zabranjena, ali se smatralo da nedjelja kao dan Gospodnji i petak kao dan muke Kristove nisu pogodni za

¹³ Karakterističan zimski maksimum vjenčanja i minimum u vrijeme Korizme i Došašća u predtranzicijskome razdoblju pokazuju i istraživanja za druga područja kontinentalne Hrvatske, čak i bez obzira je li riječ o ruralnome ili urbanome području, s iznimkom Varaždina u kojem se kao treći po redu mjesec s najviše vjenčanja izdvaja svibanj. Usp. Marija Brandić, Monika Grdiša-Asić, Ivan Čipin, "Stanovništvo Donjeg Miholjca (1870-1880): predtranzicijsko doba", *Analiz Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 47 (2009): 108; Tamara Alebić, Irena Ipšić, Božena Vranješ-Šoljan, "Stanovništvo Drenovaca (1870-1880): predtranzicijsko doba", *Analiz Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 47 (2009): 82; Ante Gabričević, "Prirodno kretanje stanovništva na području župe sv. Vida u Brdovcu između 1672. i 1981. godine", *Starine JAZU* 59 (1984): 246; Ante Gabričević, *Stanovništvo Varaždina tijekom minulih stoljeća* (Zagreb; Varaždin: Zavod za znanstveni rad HAZU Varaždin; Grad Varaždin, 2002), 170; Davorin Hrkać, "Brod u demografskim izvorima od 1780. do 1850. godine" (doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2012), 136-138.

sklapanje braka. U zemljama pod habsburškom vlašću ipak je u Vojnoj krajini bilo propisano da se katoličko stanovništvo ženi srijedom, a pravoslavno ponedjeljkom.¹⁴

Grafikon 2. Dnevna raspodjela vjenčanja u južnoj Baranji u 18. stoljeću

Unatoč nepostojanju izričitih odredbi analiza dnevne raspodjele vjenčanja pokazala je da su neki dani bili popularniji od drugih kao i da se tijekom stoljeća popularnost pojedinih dana mijenjala, ali i da navedene odredbe u Habsburškoj Monarhiji o srijedi kao danu kada bi se katolici trebali ženiti nisu bile poštivane jer su srijedom, zapravo, vjenčanja u južnoj Baranji u 18. stoljeću bila rijetka. Promatra li se cijelo stoljeće, više od polovice svih brakova bilo je sklopljeno u utorak, dok je drugi najpopularniji dan za vjenčanja bio ponedjeljak kada je sklopljena šestina svih brakova. Stanovnici južne Baranje najrjeđe su se vjenčavali subotom kada je ukupno, tijekom cijeloga stoljeća, sklopljeno svega 3,27% brakova. Međutim, ni preostali dani u tjednu, osim popularnoga ponedjeljka i utorka, nisu bilježili znatno veći broj vjenčanja.¹⁵

Promatra li se posebno prva i druga polovica 18. stoljeća, može se zamijetiti da je do polovice stoljeća daleko najpopularniji dan za sklapanje braka bio četvrtak, dok je tijekom sljedećih pedeset godina njegova popularnost izrazito opala te je,

¹⁴ Alexander Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, sv. 2 (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1997), 167.

¹⁵ U trinaest zapisa nije bilo moguće utvrditi kojega je dana u tjednu održano vjenčanje jer zbog oštećenja nije bilo moguće pročitati bilo dan, bilo mjesec, bilo oboje. U naseljima koja su uključena u analizu na osnovi hrvatske narodnosne pripadnosti nema zapisa u kojima ne bi bilo moguće utvrditi dan vjenčanja, a za njemačka naselja takvih je šest zapisa.

iza subote, postao dan s najmanje vjenčanja. Treba primijetiti da su se i petak i subota, dani koji su po popularnosti u prvoj polovici stoljeća slijedili odmah iza četvrtka, u njegovoj drugoj polovici našli među danima s najmanje vjenčanja. S druge strane, upravo su utorak i ponedjeljak, dani kada je u prvoj polovici stoljeća bilo najmanje sklopljenih brakova, tijekom idućih pet desetljeća postali dani s najviše vjenčanja.¹⁶ Vrlo slične pojave zabilježene su i u nekim drugim područjima.¹⁷

Tablica 3. Dnevna raspodjela vjenčanja u južnoj Baranji tijekom cijeloga 18. stoljeća u prvoj i u drugoj polovici 18. stoljeća

	18. stoljeće (%)			Prva polovica 18. st. (%)			Druga polovica 18. st. (%)		
	<i>Ukupno</i>	<i>Hrvati</i>	<i>Nijemci</i>	<i>Ukupno</i>	<i>Hrvati</i>	<i>Nijemci</i>	<i>Ukupno</i>	<i>Hrvati</i>	<i>Nijemci</i>
Ponedjeljak	17,07	19,47	10,27	<u>2,73</u>	2,84	<u>1,71</u>	18,69	11,00	10,96
Utorak	53,88	53,87	65,50	3,15	3,41	5,13	59,63	70,66	70,37
Srijeda	5,16	5,35	4,27	7,35	13,64	7,69	4,91	4,01	4,00
Četvrtak	8,39	8,22	6,31	57,98	62,50	48,72	2,76	2,91	2,89
Petak	8,39	3,84	<u>2,87</u>	15,34	11,93	18,80	2,91	<u>1,59</u>	<u>1,59</u>
Subota	<u>3,27</u>	<u>2,70</u>	3,32	9,87	3,41	11,97	<u>2,52</u>	2,63	2,62
Nedjelja	7,79	6,54	7,08	3,57	<u>2,27</u>	5,98	8,26	7,20	7,17

Kada se popularnost pojedinih dana promatra posebno u naseljima s hrvatskim odnosno njemačkim stanovništvom, može se primijetiti da ne postoje veće razlike između ove dvije zajednice međusobno ni u odnosu na ukupnu populaciju. Kao zanimljivost može se spomenuti 1800. godina kada su se u naseljima s hrvatskim stanovništvom od ukupno sedamdeset i sedam sklopljenih brakova samo dva vjenčanja održala ponedjeljkom, a sva ostala utorkom, što je najizraženija koncentracija vjenčanja u nekome danu tijekom cijeloga promatranog razdoblja. Dob mladenaca prilikom ulaska u brak uvjetovana je nizom gospodarskih, društvenih, kulturoloških i bioloških čimbenika. Kao jedan od važnijih čimbenika

¹⁶ Gotovo potpuno poklapanje udjela pojedinih dana u tjednu u ukupnome broju vjenčanja između cijeloga 18. stoljeća i njegove druge polovice proizlazi iz daleko većega broja vjenčanja u drugoj polovici stoljeća (89,80% svih vjenčanja).

¹⁷ Jedno od područja u kojima je uočen takav trend jest Kotor pa se postavlja pitanje radi li se o slučajnosti ili o uzrocima koji za sada nisu identificirani u drugim povijesnim izvorima. To bi, primjerice, mogle biti preporuke viših crkvenih vlasti, promjene običaja ili promjene u tjednoj organizaciji rada i rasporedu obveza. Moguće je da je uzrok u produženju dana svadbenoga slavlja zbog čega se vjenčanje pomiče na početak tjedna kako se ne bi prekršio post odnosno nemrs petkom. Važno je primijetiti da Kotor i južna Baranja imaju različite svjetovne vladare (Mletačku Republiku i Habsburšku Monarhiju), da pripadaju različitim podnebljima, da je Kotor gradska dok je južna Baranja seoska sredina te da među njima u 18. stoljeću nisu postojale intenzivne veze. Usporedi: Katušić, "Društvena i demografska", 83-84.

ističe se materijalna sigurnost kao preduvjet za osnivanje bračne zajednice, što se uglavnom povezivalo s osamostaljivanjem mladoga bračnog para te je pretpostavljalo ekonomsku samostalnost. Tip obiteljske strukture također utječe na dob pri ženidbi te je ona viša u složenim, a niža u inokosnim obiteljima s obzirom da su složene obitelji imale veći gospodarski potencijal koji je duže mogao “podnositi” neudane i neoženjene članove obitelji. U zajednicama u kojima prevladava inokosna obitelj prosječna je dob mladenaca niska zbog slaboga gospodarskog potencijala obitelji, zbog koje se odrasli muškarac nastojao što ranije osamostaliti, a za što je, ujedno, u inokosnim obiteljima postojala i veća mogućnost. Da je svjetovna vlast bila svjesna utjecaja koji su na gospodarsku snagu obitelji imali njezini neudani i neoženjeni članovi, svjedoči i činjenica da su prilikom popisivanja stanovništva ovi podaci gotovo redovito bilježeni pa tako i u popisima koji su u južnoj Baranji provedeni 1695., 1698., 1766. i 1767. godine. Seosko je stanovništvo u prosjeku ranije zasnivalo brak od gradskoga za što se uzroci uglavnom pronalaze u strukturi zanimanja, ali i činjenici da je u gradskim sredinama proces demografske tranzicije, koji između ostaloga obilježava rast ženidbene dobi, počeo ranije nego na selu. Položaj i uloga žene u tradicionalnim društvima također je igrala ulogu jer je primarna uloga žene bila ona reproduktivna, zbog čega je bilo važno maksimalno iskoristiti trajanje plodnoga razdoblja. Stoga je uglavnom jedini preduvjet za udaju bila tjelesna zrelost. S druge strane, muškarac je bio taj koji je imao ulogu osiguravanja egzistencije obitelji pa se poželjnim smatralo da se oženi onda kada ju i osigura. Stoga su ove različite spolne uloge utjecale i na razliku u dobi mladoženje i mladenke na način da su muškarci u prosjeku kasnije stupali u brak od žena. I opće su prilike u društvu utjecale na dob stupanja u brak na način da je ona rasla u razdobljima blagostanja, a opadala u kriznim razdobljima.¹⁸

S obzirom na nemogućnost primjene genealoške metode na matične knjige župa u južnoj Baranji u 18. stoljeću nije moguće usporedbom zapisa u matičnim knjigama vjenčanih i krštenih utvrditi dob mladenaca prilikom sklapanja braka. Srećom, počevši od 1773. godine, odnosno nakon što je Marija Terezija početkom sedamdesetih godina odredila način na koji se trebaju voditi matične knjige, svećenici u južnobaranjskim župama počeli su bilježiti dob mladenaca u vrijeme stupanja u brak. Ipak, ovi podaci ni tada nisu bilježeni sustavno te je i nadalje bilo župnika koji povremeno ili stalno ovaj podatak u matične knjige vjenčanih nisu upisivali. U matičnim knjigama južnobaranjskih župa u 18. stoljeću dob prilikom stupanja u brak za jednoga ili oba partnera zabilježena je u otprilike trećini svih zapisa, a udio zapisa u kojima postoje podaci o dobi i za mladoženju i za mladenku tek je nešto manji (32,28% svih zapisa). I za mjesta naseljena isključivo Nijemcima dob prilikom stupanja u brak za jednoga ili oba partnera zabilježena

¹⁸ Vekarić i dr., *Vrijeme ženidbe*, 29-32; Skenderović, *Stanovništvo Požege*, 98.

je u nešto više od trećine ukupnoga broja zabilježenih vjenčanja, s tek nešto manjim brojem zapisa u kojima je zabilježena i mladoženjina i mladenkina dob. Za mjesta naseljena isključivo Hrvatima dob prilikom stupanja u brak za jednoga ili oba partnera zabilježena je u šestini svih zapisa, što jasno pokazuje da je dob mladenaca znatno rjeđe bilježena za hrvatsko nego njemačko stanovništvo, a podaci o dobi i za mladoženju i za mladenku zabilježeni su u tek nešto manjem broju zapisa. Ograničenje samoga izvora zahtijeva oprez prilikom analize i interpretacije i to ne samo zbog ograničenoga uzorka, posebice za hrvatsku populaciju, nego i zbog vremenskoga ograničenja na posljednja tri desetljeća 18. stoljeća iako valja napomenuti da je od početka 1773. do kraja 1800. godine sklopljeno 74,37% svih brakova. Naposljetku, pri analizi valja voditi računa o još jednome metodološkom ograničenju – o zaokruživanju broja godina mladoženje i mladenke na desetice čime se razmjerno povećava udio brakova sklopljenih u dobi od dvadeset, trideset i četrdeset godina. Usprkos nedostacima izvora i s njima vezanim metodološkim ograničenjima, koji navode na nužan oprez, analizom je moguće utvrditi trendove po pitanju dobi mladenaca prilikom ulaska u bračnu zajednicu. Svećenici u matične knjige nisu redovito bilježili je li brak koji se sklapa prvi za mladoženju i/ili mladenku ili je pak riječ o ponovljenome braku, ali je ovaj podatak ipak razmjerno redovito bilježen. Naime, bračni status nije zabilježen ili je nečitak za 32,49% mladoženja i za 12,93% mladenki. U mjestima naseljenim hrvatskim stanovništvom za 41,16% mladoženja i za 10,06% mladenki, a za mjesta naseljena njemačkim stanovništvom za 25,96% mladoženja i za 9,63% mladenki. Iz ovih se podataka može primijetiti da se među njemačkim stanovništvom općenito veća pozornost posvećivala bračnome statusu i mladoženje i mladenke. S druge strane, u hrvatskoj je populaciji razmjerno znatno izražena nezainteresiranost za bračni status mladoženje (ali ne i mladenke), što također na određeni način ukazuje na obilježja tradicionalnoga i patrijarhalnoga društva.

U matičnim knjigama vjenčanih župa u južnoj Baranji najmlađi je mladoženja imao četrnaest, a najstariji sedamdeset godina, dok je najmlađa mladenka bila stara trinaest, a najstarija šezdeset i osam godina. Kada se u obzir uzme samo prvi brak, onda se gornja dobna granica za muškarce spušta na četrdeset i sedam godina, a za žene na trideset i osam, uz napomenu da su samo jedan mladoženja i samo jedna mladenka bili te dobi kada su stupili u prvi brak. Gornja dobna granica za prvi brak u hrvatskoj je populaciji bila dvadeset i osam godina za mladoženje te dvadeset i pet godina za mladenke, dok je u njemačkoj populaciji bila trideset i šest godina za mladoženje te trideset i pet godina za mladenke, uz napomenu da su samo jedan mladoženja i samo dvije mladenke u njemačkoj populaciji bili te dobi kada su stupili u prvi brak. Najmlađi udovac u ukupnoj kao i u njemačkoj populaciji bio je *Josephus Luterpach*, devetnaestogodišnji stanovnik Tvrdavice, koji je 1800. godine oženio dvadesetogodišnju djevicu *Margarethu* iz Darde, kojoj nije zabilježeno prezime, dok je najmlađi udovac u hrvatskoj populaciji imao

dvadeset i četiri godine.¹⁹ U ukupnoj su populaciji čak tri vrlo mlade udovice, stare tek sedamnaest godina, pri čemu je jedna iz njemačkoga sela Petlovca, dok je najmlađa udovica u hrvatskoj populaciji imala dvadeset godina. Nadalje, što se hrvatskoga stanovništva tiče, za najmlađega mladoženju (koji je općenito najmlađi mladoženja zabilježen u matičnim knjigama), četrnaestogodišnjega *Marcusa Bartholova* iz hrvatskoga naselja Topolje, koji je 1775. godine oženio sedamnaestogodišnju djevicu *Evu Lukin* također iz Topolja, iako nije zabilježeno, ipak se zbog dobi na samoj početnoj granici punoljetnosti može gotovo sa sigurnošću pretpostaviti da je riječ o prvom braku, a ovoj pretpostavci u prilog ide i činjenica da je ovo jedini zapis o *Marcusu Bartholovu* u matičnim knjigama vjenčanih. Najstariji mladoženja i najstarija mladenka među hrvatskim stanovništvom imali su šezdeset i pet godina te su oboje bili udovci. Najmlađa mladenka zabilježena u matičnim knjigama je trinaestogodišnja *Anne Elisabeth Helner* iz njemačkoga naselja Popovca, koja se 1. veljače 1780. godine udala za devetnaestogodišnjaka *Josephusa Kislera*, također iz Popovca, a u matičnu je knjigu upisana kao djevica (*virgine*).²⁰ Najmlađi mladoženje u matičnim knjigama vjenčanih u južnoj Baranji za naselja s isključivo njemačkim stanovništvom imali su sedamnaest godina (njih osmorica), dok je najstariji mladoženja imao šezdeset i pet godina, a najstarija mladenka pedeset i pet godina te su oboje bili udovci.

Ako se prilikom određivanja prosječne dobi ulaska u brak u analizu uključe i podaci za sve sklopljene brakove za koje postoji podatak o bračnome statusu u dobi mladenaca, prosječna dob ulaska muškaraca u brak bila je 26,78 godina, a žena 23,38 godina, ali kada se iz analize isključe ponovno sklopljeni brakovi koji povisuju prosječnu dob, ona za muškarce pada na 22,28 godina, a za žene na 19,25 godina. U naseljima s hrvatskim stanovništvom, kada se u obzir uzmu podaci za sve sklopljene brakove, prosječna dob ulaska muškaraca u brak bila je 24,45 godina, a žena 22,01, a kada se iz analize isključe ponovno sklopljeni brakovi, prosječna dob za muškarce pada na 20,01, a za žene na 17,68 godina. Kod njemačkoga je stanovništva, ako se u analizu uključe svi podaci, prosječna dob ulaska muškaraca u brak bila 27,65 godina, a žena 24,09 godina, što je za oko dvije odnosno tri godine veća prosječna dob od one zabilježene u hrvatskoj populaciji. Kada se iz analize isključe ponovno sklopljeni brakovi koji povisuju prosječnu dob, ona za muškarce u njemačkoj populaciji pada na 21,96 godina, a za žene na 19,67 godina, što je za oko dvije godine viša prosječna dob prilikom ulaska u prvi brak u nego u hrvatskoj populaciji.

¹⁹ Hrvatska (dalje: HR), Državni arhiv u Osijeku, Osijek (dalje: DAOS), *Zbirka matičnih knjiga* (dalje: 500), 200RV, 16RVM, 423V; HR, Župni arhiv u Zmajevcu (dalje: Zmajevac-ŽU), matična knjiga krštenih, vjenčanih i umrlih (dalje: RVM 1755.-1832.)

²⁰ DAOS, HR-DAOS-500, 423V, 98VM.

Tablica 4. Starost pri vjenčanju prema dobnim skupinama u južnoj Baranji u 18. stoljeću

Mladoženjina i mladenkina dob	Udio mladoženja (%)			Udio mladenka (%)		
	<i>Ukupno</i>	<i>Hrvati</i>	<i>Nijemci</i>	<i>Ukupno</i>	<i>Hrvati</i>	<i>Nijemci</i>
<15	0,06	0,34	0,00	0,33	0,00	0,61
15-19	16,24	31,76	11,06	45,75	67,93	37,20
20-24	40,41	37,16	41,81	26,18	9,66	30,28
25-29	15,60	11,15	11,71	8,44	5,17	8,54
30-34	9,08	5,07	10,41	6,48	3,79	8,54
35-39	5,59	5,41	7,38	5,17	6,55	4,47
40-44	4,73	3,04	5,42	3,93	4,82	4,88
45-49	4,22	4,05	6,07	1,96	1,03	3,05
50-54	2,05	0,68	3,04	1,44	0,69	2,24
55-59	0,83	0,34	1,74	0,20	0,34	0,20
60-64	0,64	0,68	1,08	0,00	0,00	0,00
65-69	0,13	0,34	0,22	0,13	0,34	0,00
70-74	0,06	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Promatrano prema dobnim skupinama ukupno je najviše muškaraca u brak stupilo između dvadesete te dvadeset i četvrte godine života, a po udjelu u broju sklopljenih brakova sljedeća je dobna skupina ona od petnaeste do devetnaeste godine života, a među mladenkama je najveći udio onih koje su u brak stupile između petnaeste i devetnaeste godine života, a zatim između dvadesete te dvadeset i četvrte godine života. Ovakva raspodjela vjenčanja prema dobnim skupinama karakteristična je i za hrvatsku i za njemačku populaciju, ali je razlika u koncentraciji vjenčanja u pojedinoj dobnoj skupini. Tako su se mladoženje u hrvatskim naseljima podjednako ženili u obje navedene dobne skupine, ali je broj mladenki u hrvatskim naseljima izrazito veći u dobnoj skupini od petnaest do devetnaest godina. (Tada se udalo 67,93% svih mladenki za koje postoje podaci o dobi u vrijeme stupanja u brak.) S druge strane, kod njemačkoga je stanovništva izražena koncentracija mladoženja u dobnoj skupini između dvadesete te dvadeset i četvrte godine (41,81% svih mladoženja za koje postoje podaci o dobi u vrijeme stupanja u brak), dok su se mladenke podjednako ženile u obje spomenute dobne skupine.

Tablica 5. Starost pri vjenčanju u prvi put sklopljenim brakovima prema dobnim skupinama u južnoj Baranji u 18. stoljeću

Mladoženjina i mladenkina dob	Udio mladoženja (%)			Udio mladenka (%)		
	<i>Ukupno</i>	<i>Hrvati</i>	<i>Nijemci</i>	<i>Ukupno</i>	<i>Hrvati</i>	<i>Nijemci</i>
<15	0,00	0,00	0,00	0,63	0,00	0,00
15-19	21,88	49,49	17,86	61,69	90,97	55,52
20-24	57,39	39,39	64,29	32,87	8,33	38,80
25-29	13,78	11,11	13,93	4,17	0,69	5,05
30-34	5,11	0,00	3,57	0,25	0,00	0,00
35-39	0,99	0,00	0,36	0,38	0,00	0,63
40-44	0,71	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
45-49	0,14	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
50-54	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
55-59	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
60-64	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
65-69	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
70-74	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Kada se u obzir uzme samo prvi brak, udio pojedinih dobnih skupina u broju sklopljenih brakova, kako za cijelu populaciju, tako i posebno za hrvatsko i njemačko stanovništvo, uglavnom slijedi prethodno opisane trendove koji se odnose na sve sklopljene brakove s time da je koncentracija mladoženja u njemačkim naseljima u dobnj skupini od dvadeset do dvadeset i četiri godine (64,29% svih mladoženja za koje postoje podaci o dobi u vrijeme stupanja u brak) te koncentracija mladenki u hrvatskim naseljima u dobnj skupini od petnaest do devetnaest godina (90,97% svih mladenki za koje postoje podaci o dobi u vrijeme stupanja u brak) još izraženija nego kada se u analizu uključe svi sklopljeni brakovi za koje postoje podaci o mladoženjinoj i mladenkinoj dobi. Rano stupanje u prvi brak u južnoj Baranji u skladu je s pretpostavkama prema kojima je dob pri ženidbi niža u seoskim nego u gradskim sredinama. Jedina veća razlika jest u tome što su mladići u hrvatskoj populaciji najčešće stupali u brak u dobnj skupini od petnaeste do devetnaeste godine, što je u skladu s drugim podacima koji općenito ukazuju na činjenicu da je hrvatsko stanovništvo ranije ulazilo u brak od njemačkoga. Navedeni podaci ukazuju i na strukturu oženjenih odnosno udanih prema kojoj je 79,27% muškaraca bilo oženjeno, a čak 95,19% žena bilo udano prije svoje dvadeset i pete godine života. Kada se struktura oženjenih odnosno udanih promatra prema narodnosnim skupinama, u hrvatskoj je populaciji 88,88% muškaraca bilo oženjeno, a 99,3% žena udano prije dvadeset i pete godine života, a u njemačkoj je populaciji 82,15% muškaraca bilo oženjeno, a 94,93% žena bilo udano prije dvadeset i pete godine života.

Navedeni podaci o dobi ulaska u prvi brak za hrvatsko i njemačko stanovništvo ukazuju na činjenicu da je odgađanje stupanja u prvi brak bilo nešto izraženije u njemačkoj nego u hrvatskoj populaciji pa je njemačko stanovništvo u brak ulazilo nešto kasnije nego hrvatsko. Ako se u obzir uzmu ranije spomenuti podaci o strukturi hrvatskih i njemačkih obitelji u južnoj Baranji u 18. stoljeću o kojoj govore popisi naselja i stanovnika, onda se kasniji ulazak u brak kod njemačkoga stanovništva čije su obitelji, za razliku od hrvatskih, bile inokosne, ne slaže s ranije iznesenom pretpostavkom o nižoj dobi prilikom ulaska u brak u društvima u kojima su prevladavale inokosne obitelji.²¹

Tablica 6. Starost pri vjenčanju kod ponovno sklopljenih brakova prema dobnim skupinama u južnoj Baranji u 18. stoljeću

Mladoženjina i mladenkina dob	Udio mladoženja (%)			Udio mladenka (%)		
	<i>Ukupno</i>	<i>Hrvati</i>	<i>Nijemci</i>	<i>Ukupno</i>	<i>Hrvati</i>	<i>Nijemci</i>
<15	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
15-19	0,23	0,00	0,58	2,12	0,00	0,62
20-24	5,85	1,52	7,51	13,44	13,70	13,58
25-29	14,05	21,21	8,67	19,34	17,81	16,05
30-34	20,10	18,18	21,97	21,46	15,07	25,93
35-39	17,33	19,70	19,08	17,22	26,03	12,35
40-44	14,75	12,12	14,45	13,44	17,81	14,81
45-49	14,29	18,18	16,18	7,08	4,11	9,26
50-54	7,26	3,03	8,09	4,72	2,74	6,79
55-59	3,04	1,52	8,67	0,71	1,37	0,62
60-64	2,34	3,03	0,58	0,00	0,00	0,00
65-69	0,47	1,52	0,00	0,47	1,37	0,00
70-74	0,23	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Slučajevi ponovno sklopljenih brakova u ranome novom vijeku u pravilu su bili slučajevi kada bi udovci stupali u novu bračnu zajednicu jer je brak u ranome novom vijeku u pravilu završavao smrću jednoga od supružnika, osim u iznimnim slučajevima kada je bila dopuštena rastava, a nijedan takav slučaj nije zabilježen u južnoj Baranji u 18. stoljeću. Prema podacima iz matičnih knjiga vjenčanih u južnoj Baranji u 18. stoljeću ponovljeni brak zabilježen je u ukupno 2362 slučaja (50,52% sklopljenih brakova), od čega je 48,73% udovaca i 51,27% udovica. Među hrvatskim je stanovništvom ponovno sklopljeni brak zabilježen u 710 slučajeva (38,40% sklopljenih brakova), od toga je 47,32% udovaca i 52,68% udovica, a u

²¹ Vekarić i dr., *Vrijeme ženidbe*, 32.

njemačkoj je populaciji bilo ukupno 968 slučajeva ponovljenoga braka (61,73% sklopljenih brakova), od čega se 50,62% udovaca i 49,38% udovica. Uobičajeno, ponovna ženidba ponajviše je ovisila o egzistencijalnim pitanjima vezanima uz uzdržavanje obitelji pa je pritisak na ponovno sklapanje braka bio izraženiji u inokosnim obiteljima gdje je broj radno sposobnih članova bio malen. Ova se pojava može uočiti i u podacima koji se odnose na stanovništvo južne Baranje jer je udio udovaca u ukupnoj populaciji bio 24,62%, a udovica 25,90%, dok je u hrvatskoj populaciji udio udovaca bio 18,17%, a udovica 20,23%. U njemačkoj populaciji, za koju su karakteristične inokosne obitelji, udio udovaca bio je 31,25%, a udovica 30,48%.²² Može se primijetiti da se samo njemačka populacija u južnoj Baranji uklapa u uobičajene trendove prema kojima su se češće ponovno ženili muškarci nego žene.²³ Budući da je riječ o malenim razlikama u udjelu prema spolu u ponovno sklopljenim brakovima, moguće je da se objašnjenje ove pojave može naći u samome izvoru jer analiza pokazuje da su svećenici, posebice u hrvatskim naseljima, revnije bilježili bračni status žena nego muškaraca. S druge strane, podaci bi mogli svjedočiti i o snažnijemu pritisku na muškarce u inokosnim njemačkim obiteljima da zbrinu malodobnu djecu jer je među Hrvatima, za koje drugi izvori bilježe da je više obitelji živjelo u jednome kućanstvu, briga za djecu mogla biti podijeljena među brojnim članovima obitelji.

Na brigu za djecu kao jedan od važnijih motiva za ponovno sklapanje braka mogu ukazati i podaci o dobnoj strukturi udovaca i udovica koji su ponovno sklopili brak. Naime, prosječna je dob ulaska u brak udovaca bila 37,97 godina, a udovica 33,68 godina. Među hrvatskim je stanovništvom prosječna dob ulaska u brak udovaca bila 38,06, a udovica 34,54 godine, dok su njemački udovci prosječno bili stari 38,89 godina, a njemačke udovice 33,76 godina te se može primijetiti da su u ukupnoj populaciji kao i promatrano prema pojedinačnim narodnosnim skupinama razlike u prosječnoj dobi ulaska u ponovljeni brak vrlo malene. Iako nije moguće primijeniti metodu rekonstrukcije obitelji, s obzirom na dobnu strukturu udovaca i udovica koji su se ponovno odlučili za ulazak u brak, može se ipak pretpostaviti da je jedan od važnijih motiva bila potreba da se zbrine potomstvo jer je znatan udio ponovljenih brakova sklopljen u dobi za koju se može očekivati da obitelj još uvijek ima malodobnu djecu. Osim toga, prosječna je doživljena dob u južnoj Baranji, kada se iz izračuna izuzmu djeca do pete godine starosti, bila 37,11 godina (za žene 37,13, a za muškarce 31,89 godina). Ta se činjenica, kao i činjenicu da je razlika u dobi među mladencima u ponovno sklopljenim brakovima bila razmjerno malena, uklapa u prosječnu dob ulaska u ponovljeni brak.

²² Budući da se bračni status prilikom sklapanja braka bilježio razmjerno redovito, osobito za mladenke, prikazani udio ponovno sklopljenih brakova može se smatrati razmjerno pouzdanim, osim u slučaju mladoženja u Hrvatskoj populaciji zbog većega udjela zapisa u kojima nije naznačen mladoženjin bračni status (41,16%).

²³ Vekarić i dr., *Vrijeme ženidbe*, 69-63.

U matičnim knjigama vjenčanih južnobaranjskih župa u 18. stoljeću bračni je status i za mladoženju i za mladenku zabilježen u 63,53% svih zapisa. U hrvatskoj je populaciji udio zapisa u kojima je i za mladoženju i za mladenku zabilježeno jesu li udovci ili u brak ulaze prvi puta nešto manji (55,98%), dok je udio ovakvih zapisa u njemačkoj populaciji znatan (70,54%). Općenito je u južnoj Baranji najviše obostrano prvi puta sklopljenih brakova, potom onih u koje ulaze udovac i udovica, zatim onih u kojima je mladoženji ponovljen, a mladenki prvi brak te je najmanje onih bračnih zajednica u kojima se udovica udala za mladića koji prethodno nije bio u braku. Ovakvu raspodjelu u potpunosti slijedi njemačko stanovništvo, dok je kod hrvatskoga jedina razlika u tome što je veći broj brakova u kojima se udovica udaje za mladića od onih u kojima udovac ženi djevojku, ali se ovaj podatak treba uzeti s oprezom jer se vjerojatan uzrok može naći u samome izvoru s obzirom da je podatak o mladoženjinome bračnom statusu u hrvatskoj populaciji bilježen rjeđe od podataka o mladenkinome i mladoženjinome bračnom statusu u ukupnoj populaciji kao i među njemačkim stanovništvom. Stoga i ova analiza potvrđuje ono općenito i uobičajeno već ranije i za južnu Baranju utvrđene trendove prema kojima su se udovci češće ponovno ženili od udovica. Nešto veća razlika između hrvatskoga i njemačkoga stanovništva može se uočiti u činjenici da je među Nijemcima znatno rašireniji bio običaj sklapanja braka između udovca i djevojke te mladića i udovice jer u te kategorije ulazi 34,72% svih vjenčanja za koje postoje podaci o bračnome statusu za oba partnera, dok je za hrvatsko stanovništvo taj udio višestruko manji i iznosi 7,82% svih vjenčanja za koje postoje podaci o bračnome statusu za oba partnera. Uz druge ranije iznesene podatke i ovaj može ukazivati na nešto izraženiju konzervativnost hrvatske zajednice u odnosu na njemačku kao i na izraženiju potrebu da se novom bračnom zajednicom osigura egzistencija u njemačkim inokosnim obiteljima, ali bi za potvrdu ovih pretpostavki bilo potrebno provesti daljnja istraživanja uz uporabu drugih povijesnih izvora.

Tablica 7. Bračni status mladenaca u južnoj Baranji u 18. stoljeću

Bračni status	Ukupno (%)	Hrvati (%)	Nijemci (%)
Mladoženja i mladenka u prvome braku	53,70	64,25	45,39
Mladoženja i mladenka udovci	22,73	27,92	19,89
Mladoženja udovac, a mladenkin prvi brak	13,03	3,57	21,34
Mladoženjin prvi brak, a mladenka udovica	10,54	4,25	13,38

Kada se u obzir uzmu podaci za ukupnu populaciju u južnoj Baranji, za koje postoje podaci o dobi prilikom ulaska u brak, najveća zabilježena dobna razlika bila je trideset i sedam godina i to kada je šezdeset i dvije godine star udovac *Joannes Dek* iz njemačkoga naselja Kozarca godine 1800. oženio dvadeset trogodišnju *Rosaliju Walter*, također iz Kozarca, za koju nije zabilježen bračni status. Najveća dobna razlika kod obostrano prvoga braka bila je dvadeset godina i zabilježena je prilikom svega dva vjenčanja.²⁴ U slučajevima u kojima su i mladoženja i mladenka bili udovci najveća je dobna razlika bila trideset i tri godine kada je 1792. godine šezdesetogodišnji *Joannes Wünschhütel* oženio dvadeset sedmogodišnju *Margarethu Pröll*. Ni za jedno od ovo dvoje mladenaca nije navedeno iz kojega su mjesta, ali su pripadali župi Čeminac te se na osnovi toga i njihovih prezimena može pretpostaviti njihovo njemačko podrijetlo. U slučaju kada su obudovjeli muškarci ženili djevojke kojima je to bio prvi brak, najveća je dobna razlika bila trideset i jedna godina. Riječ je o vjenčanju koje se održalo 1786. godine između *Mathiasa Petza*, pedesetogodišnjega udovca iz Darde i *Theresie Martz*, devetnaestogodišnje *virgine*, također iz Darde. Pri tome se na osnovi prezimena i činjenice da je u Dardi u 18. stoljeću, kada je riječ o katoličkoj vjerskoj zajednici, živjelo pretežno (iako ne i isključivo) njemačko stanovništvo, može pretpostaviti vjerojatno njemačko podrijetlo i mladoženje i mladenke. U slučajevima u kojima se udovica udala za momka, najveća je dobna razlika bila dvadeset i četiri godine (mladenka je bila starija), a riječ je o braku između dvadeset pet godina staroga *Georgiusa Ulosa* iz Zmajevca te četrdeset devetogodišnje *Eve Teller* za koju nije zabilježeno iz kojega je mjesta, ali budući da je vjenčanje održano u župi Dar-da, može se pretpostaviti da je ili iz Darde ili iz nekoga od naselja koja su 1782. godine, kada je brak sklopljen, pripadala ovoj župi. I u ovome se slučaju, kada je riječ o mladenki, može pretpostaviti njemačko podrijetlo. Najveća dobna razlika u slučaju kada je mladenka bila starija od mladoženje bila je trideset i tri godine kada je 1798. godine *Joannes Mott*, dvadeset jednu godinu star udovac iz Jagodnjaka oženio *Evu Andrig*, pedeset četverogodišnju udovicu također iz Jagodnjaka.²⁵ Mladoženjino i mladenkino prezime ponovno upućuje na njihovo njemačko podrijetlo, još jednom potkrepljujući pretpostavku da je njemačko stanovništvo imalo manje izraženu konzervativnu ženidbenu strategiju. Ukupni podaci koji se odnose na maksimalnu dobnu razliku među mladencima ukazuju na činjenicu da je među hrvatskim stanovništvom dobna razlika prilikom sklapanja braka općenito bila nešto manja nego među njemačkim, a što potvrđuju i podaci o prosječnoj dobnoj razlici u donjoj tablici.

²⁴ Iako naselja iz kojih su mladenci u ova dva slučaja ne pripadaju naseljima koja su imala narodno-sno homogenu populaciju te kao takva uključena u analizu na narodnosnoj osnovi, na osnovi njihovih se prezimena može pretpostaviti pretežno njemačko podrijetlo (*Aurh* i *Schvartz te Pollersh* i *Novak*). DAOS, HR-DAOS-500, 704V, ŽU-RVM.

²⁵ DAOS, HR-DAOS-500, 128V, 200RV.

Tablica 8. Prosječna dobna razlika u godinama između mladoženje i mladenke u južnoj Baranji u 18. stoljeću

Bračni status	Ukupno	Hrvati	Nijemci
Svi brakovi	3,31	2,36	3,35
Mladoženja i mladenka u prvome braku	2,76	2,22	2,47
Mladoženja i mladenka udovci	4,53	3,57	4,95
Mladoženja udovac, a mladenkin prvi brak	12,84	10,38	13,41
Mladoženjin prvi brak, a mladenka udovica*	-4,88	-4,29	-5,40

Općenito, prosječna je dobna razlika između mladoženje i mladenke uglavnom bila razmjerno malena te se kretala između dvije i pet godina, s time da je uočljivo kako je dobna razlika bila veća kada su u brak ulazili udovci. Međutim, kada su brak sklapali udovac i djevojka, dobna se razlika višestruko povećavala pa je mladoženja prosječno bio stariji od mladenke više od deset godina. S druge strane, u slučajevima kada se udovica udavala za momka, prosječna je dobna razlika bila tek nešto veća nego kada bi se vjenčavali udovci. Što se prosječne dobne razlike s obzirom na narodnosnu pripadnost tiče, može se zaključiti da su i za hrvatsko i za njemačko stanovništvo trendovi identični onima karakterističnima za cijelu populaciju, uz ranije istaknutu činjenicu da je općenito dobna razlika među mladencima prilikom stupanja u brak nešto veća u njemačkoj nego u hrvatskoj populaciji.

Od vjenčanja za koja postoje podaci o dobi mladenaca za oba partnera, u ukupnoj su populaciji njih 5,50% bili vršnjaci. U hrvatskoj je populaciji takvih brakova bilo 5,59%, a u njemačkoj 5,41%. Vršnjaci su najčešće bili mladenci koji su stupali obostrano u prvi brak, s time da je ova pojava izraženija kod njemačkoga stanovništva gdje je 80,00% svih vršnjačkih vjenčanja bilo sklopljeno prvi puta, dok je među hrvatskim stanovništvom udio bio 68,67%. Nadalje, u 17,56% svih vjenčanja mladenka je bila starija od mladoženje, pri čemu je u 71,32% takvih slučajeva riječ bila o udovici općenito, a u 33,58% o udovici koja se udala za momka. U hrvatskoj je populaciji udio brakova u kojima je mladenka bila starija od mladoženje bio nešto manji nego u ukupnoj populaciji te je iznosio 11,89%, pri čemu je u 73,53% takvih slučajeva riječ bila o udovici, a u 14,71% udovica se udala za momka. U njemačkoj je populaciji udio brakova u kojima je mladenka bila starija od mladoženje bio nešto veći nego u ukupnoj populaciji i gotovo dvostruko veći nego u hrvatskoj populaciji te je iznosio 21,44%, pri čemu je u

* U slučajevima u kojima se udovica udavala za momka vrijednosti su negativne, čime je označena prosječna dobna razlika u korist mladenke.

74,79% tih slučajeva mladenka bila udovica. Pri tome je u njemačkoj populaciji, u odnosu na hrvatsku, naglašeno veći udio onih slučajeva u kojima se udovica udala za momka te iznosi 39,50% brakova u kojima je mladenka starija od mladoženje. Općenito, u čak 73,91% svih obostrano prvih bračnih zajednica u kojima je mladoženja mlađi od mladenke, oba bračna partnera bili su Nijemci, a kod ponovljenih brakova u 51,06% oba su partnera bili Nijemci. Vjerojatan uzrok ovoj pojavi može se pronaći u već više puta spominjanoj činjenici da su Nijemci u južnoj Baranji uglavnom živjeli u inokosnim obiteljima te da je njemačko stanovništvo, za razliku od hrvatskoga, bilo slobodne selidbe.²⁶ Zbog ovih okolnosti pritisak na ponovni ulazak u brak mogao je biti veći pa je poželjna i društveno prihvatljiva dobna razlika mogla biti manje važna od osiguravanja gospodarske aktivnosti obitelji. Naime, inokosne obitelji s pravom slobodne selidbe u egzistencijalnome smislu općenito nisu bile "zaštićene" kao složene obitelji vezane uz vlastelinsku zemlju zbog čega su i udovice u većoj mjeri bile prepuštene samima sebi. Osim toga, ako bi još neoženjen muškarac ostao sam u kući (a što je po prirodi stvari vjerojatno bilo češće i izazivalo veće probleme u inokosnim nego u složenim obiteljima), ženidba bi postala nužnost, a to je sužavalo mogućnost izbora potencijalnih partnerica na one koje su trenutno bile na "raspolaganju," a koje su mogle biti i znatno starije od mladoženje.²⁷ Osim toga, mogući utjecaj na ovu pojavu možda se može naći i u činjenici da u zapadnoj Europi nisu bili rijetki primjeri da je žena bila starija od supruga,²⁸ što se kod njemačkoga stanovništva u južnoj Baranji moglo zadržati kao tradicija jer se radi o stanovništvu koje je doselilo razmjerno nedavno.

Jedan od utvrđenih demografskih trendova jest ubrzanje ženidbe zbog smrti roditelja. To znači da je prosječna dob mladenaca bila viša što je udio živih roditelja bio veći, a da je veći udio umrlih roditelja značio i nižu prosječnu dob mladenaca.²⁹ Svećenici su tek sporadično u matične knjige vjenčanih upisivali da su mladoženjini i/ili mladenkine roditelji mrtvi u trenutku sklapanja braka, uz napomenu da se taj podatak češće bilježio za očeve nego za majke mladenaca. Ukupno je svega osam mladoženja kojima je poznata dob i za koje je zabilježeno da im otac nije bio živ u trenutku ženidbe i u svim se slučajevima radi o njemačkome

²⁶ Sršan, *Baranja*. Pravo slobodne migracije značilo je da su njegovi nositelji imali status slobodnjaka te da su imali slobodu seljenja i bili oslobođeni dužnosti obavljanja tlake. U Slavoniji i Srijemu u 18. stoljeću, u slučajevima organiziranih naseljavanja (kao što je pretežno slučaj i s Nijemcima u južnoj Baranji), vlastela je dovodila slobodne seljake te im garantirala osobnu slobodu iako su i ti seljaci s vremenom postajali kmetovi, a to se moglo dogoditi iz različitih razloga. Međutim, upravo su se Nijemci uspješno odupirali ovome procesu pretvaranja u neslobodne kmetove, što R. Skenderović objašnjava činjenicom da su bili sposobni poljoprivrednici od kojih je vlastela imala korist pa su s njima održavali dobre odnose. Usp. Skenderović, "Utjecaj terezijanskih reformi na demografski razvoj slavonskog Provincijala" (doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2005), 144, 146, 148, 149.

²⁷ Vekarić i dr., *Vrijeme ženidbe*, 47.

²⁸ Katušić, "Društvena i demografska", 88.

²⁹ Katušić, "Društvena i demografska", 49.

stanovništvu te o mladićima koji ulaze u svoj prvi brak. Za mladenke kojima je poznata dob ovaj je podatak zabilježen u svega četrdeset i jednome slučaju i u svima je riječ o djevojkama koje sklapaju svoj prvi brak. Zbog nemogućnosti primjene genealoške metode kojom bi se moglo utvrditi jesu li u trenutku ženidbe odnosno udaje roditelji mladenaca bili živi, ovu tezu nije moguće provjeriti na primjeru južne Baranje u 18. stoljeću.³⁰

Osobna imena i prezimena

Antroponimijska građa koja je sačuvana u matičnim knjigama zanimljiva je ne samo s jezičnoga nego i s povijesnoga stajališta s obzirom da njezina analiza omogućava osvjetljavanje određenih vidova kulturne povijesti kao i povijesti mentaliteta i svakodnevice, a time i uvid u određene vidove društvene povijesti neke zajednice. Davanje imena rijetko je kada bez ikakvoga značenja. Ono može ukazivati na vjersku ili nacionalnu pripadnost, može govoriti o odnosima unutar obitelji ili služiti kao sredstvo kojim se ukazuje na šire društvene odnose, može predstavljati određenu namjeru ili želju, izražavati potrebu zaštite od nedaća i mnogo toga drugoga.

Sva imena zabilježena u matičnim knjigama župa u južnoj Baranji u 18. stoljeću kršćanske su provenijencije, što nakon Tridentskoga koncila (1545. – 1563.) među katolicima postaje redovita praksa. Imena su uglavnom zapisana tada službenim latinskim jezikom te se stoga ne može doći do njihove moguće uporabne inačice. Ipak se može pretpostaviti da su među stanovništvom bile znatno raširene hipokorističke tvorbe od kršćanskih imena koja su u matičnim knjigama bila zapisivana u temeljnome, stilistički neutralnome, službenom imenskom liku.³¹ U prilog ovoj pretpostavci može ići i relativno oskudan kršćanski imenski izbor, odnosno imenska entropija koja je svakako otežavala antroponimijsku komunikaciju jer je više odnosno mnogo osoba nosilo isto ime, čemu se u svakodnevnoj uporabi donekle moglo doskočiti uporabom hipokoristika ili, primjerice, deminutiva službenoga kršćanskog osobnog imena.

Ovom prilikom neće se analizirati ukupan imenski fond s obzirom da njegova analiza izlazi izvan okvira postavljenih istraživačkih ciljeva ovoga rada. Ipak će se, s namjerom da se istaknu vidovi kulturne povijesti i povijesti svakodnevice

³⁰ Vrlo slične pojave i trendove vezane uz dob mladenaca, dobnu razliku te bračni status i bračne kombinacije pokazuju i istraživanja drugih područja u kontinentalnoj Hrvatskoj. Izraženija razlika u dobnoj strukturi mladenaca može se primijetiti u Varaždinu gdje su mladoženje u brak ulazili u kasnijoj dobi. Usp. Alebić, Ipšić, Vranješ-Šoljan, "Stanovništvo Drnovaca", 86-87; Gabričević, "Prirodno kretanje", 244, 248-249, Stjepan Krivošić, *Stanovništvo i demografske prilike u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u XVIII. i prvoj polovini XIX. stoljeća* (Varaždin: Zavod za znanstveni rad HAZU Varaždin, 1991), 80-83; Hrkać, "Brod u demografskim", 146, 148-150, 153-155; Gabričević, *Stanovništvo Varaždina*, 175-176; Brandić, Grdiša-Asić, Čipin, "Stanovništvo Donjeg Miholjca", 109-110.

³¹ Petar Šimunović, *Uvod u hrvatsko imenoslovlje* (Zagreb: Golden marketing; Tehnička knjiga, 2009), 147, 148.

sačuvani u matičnim knjigama, navesti najčešća imena i uobičajeni načini na koje su imena dodjeljivana djeci.

Najčešće zabilježeno muško ime u matičnim knjigama je *Joannes* (13,66% svih muških imena), a za njim slijede *Josephus* (7,75%), *Georgius* (6,54%), *Michael* (4,66%), *Mathias* (4,55%), *Nicolaus* (4,38%), *Andreas* (4,26%), *Jacobus* (3,86%), *Paulus* (3,28%) i *Staphanus* (3,19%). Uobičajeno je bilo i davanje dvaju, ponekad i više imena, a ovaj je običaj bio rašireniji kod njemačkoga nego kod hrvatskoga stanovništva. U slučaju dječaka upravo je ionako najčešće ime *Joannes* bilo najzastupljenije kao prvo u kombinaciji dvaju imena, a najčešća je kombinacija bila *Joannes Georgius* (1,03% svih muških imena). I u njemačkoj je populaciji najpopularnije muško osobno ime *Joannes* (18,21% svih muških imena), a za njim, kao i u ukupnoj populaciji, slijedi *Josephus* (9,47%). Nakon ova dva najčešća imena ostatak popularnih imena donekle se razlikuje od onoga u ukupnoj populaciji pa je sljedeće ime po učestalosti *Henricus* (6,92%), zatim *Andreas* (6,56%), *Adamus* (6,19%), *Michael* (4,92%), *Nicholaus* (4,37%) i *Mathias* dvadeset puta (3,64%). U mjestima nastanjenima isključivo hrvatskim stanovništvom roditelji su svojim sinovima najčešće nadijevali ime *Paulus* (7,06% svih muških imena), zatim *Nicolaus* (6,59%) te *Josephus* (6,39%), a tek je četvrto po popularnosti bilo općenito najpopularnije ime *Joannes* (6,38%), nakon čega slijede *Mathias* (6,28%), *Stephanus* (5,86%), *Georgius* (5,55%), *Philippus* (4,83%), *Jacobus* (4,65%), *Marcus* (4,56%), *Thadeus* (4,56%), *Andreas* (3,90%) i *Michaelis* (3,86%). Imena koja su se našla među najpopularnijima i u ukupnoj populaciji kao i među njemačkim i među hrvatskim stanovništvom jesu: *Joannes*, *Josephus*, *Nicolaus*, *Mathias* i *Andreas*.³²

Među ženskim imenima najčešće je bilo *Catharina* (14,57% svih ženskih imena), a za njim slijede: *Anna* (8,77%), *Maria* (7,58%), *Anna Maria* (7,52%), *Eva* (7,52%), *Magdalena* (7,03%), *Elisabetha* (5,06%), *Martha* (4,36%), *Barbara* (3,66%) i *Clara* (3,07%). Običaj dodjeljivanja dva, a ponekad i više imena bio je prisutan i kod odabira imena za djevojčice te je također bio rašireniji među njemačkim stanovništvom. Valja primijetiti kako je četvrto najučestalije žensko ime bilo upravo *Anna Maria* (zajedno imena *Anna*, *Maria* i *Anna Maria* čine 23,87% svih ženskih imena). I u hrvatskoj je populaciji najpopularnije žensko ime bilo *Catharina* (13,56%), a kao i u ukupnoj populaciji dva sljedeća najpopularnija imena su *Anna* (11,94%) i *Maria* (11,84%), a nadalje između najpopularnijih imena među hrvatskim stanovništvom te u ukupnoj populaciji postoje određene razlike. Tako je među hrvatskim stanovništvom sljedeće po popularnosti žensko ime *Magdalena* (11,16%), zatim *Eva* (9,72%), *Martha* (9,31%), *Clara* (5,78%), *Helena* (5,57%) i *Anastasia* (3,89%). Najčešće ime koje su stanovnici njemačkih naselja davali svojim kćerima bilo je *Anna Maria* (18,04%), potom *Catharina* (15,83%), *Elisabetha*

³² Nisu navedena imena koja su u ukupnome imenskom fondu zastupljena s manje od 3,00%, a što je primijenjeno i prilikom analize najpopularnijih ženskih imena.

(10,42%), *Margaretha* (10,22%), *Barbara* (10,02%), *Clara* (4,21%), *Eva* (3,61%), *Magdalena* (3,41%) i *Anna* (3,21%). Imena koja su se našla među najpopularnijima i u ukupnoj populaciji kao i među njemačkim i među hrvatskim stanovništvom su *Catharina*, *Clara*, *Magdalena* i *Anna*. Kao što se može primijetiti iz prikazanih udjela, ženska imena pokazuju još izraženiju imensku entropiju od muških. Davanje po dva (rijetko i više) imena djeci (osim vrlo uobičajenih kombinacija kao što je, primjerice, Ana Marija) bio je običaj koji je u južnoj Baranji kod njemačkoga stanovništva bio relativno čest, dok je istodobno među hrvatskim katoličkim stanovništvom bio rijedak, a općenito je bio češći u slučaju ženske djece. Tako je u cijeloj južnobaranjskoj katoličkoj populaciji u 18. stoljeću dva ili više imena bilo dodijeljeno 8,65% djece; u hrvatskoj je populaciji taj udio 0,88%, a u njemačkoj 16,65%. Među hrvatskim stanovništvom 5,09% dječaka dobili su dva ili više imena te 1,25% djevojčica, a njemačko je stanovništvo dva ili više imena dodijelilo 8,78% dječaka i 25,45% djevojčica. S druge strane, isključivo se među zapisima koji se odnose na hrvatsko stanovništvo nalaze, premda vrlo rijetko, oblici imena koji nisu na latinskome jeziku ili su u skraćenom obliku, što je vjerojatno bio uobičajeni oblik u svakodnevnoj uporabi, na primjer *Mara*, *Manda*, *Stana*, *Jelica*, *Milica*, *Gjuro*, *Jozo*, *Marko*, *Ivo*, *Jura*, *Mato*, *Xivko*.

Iako se običaj dodjeljivanja imena djeci djelomice razlikuje od jednoga do drugoga mjesta, ipak se mogu iznijeti zaključci o onima koji prevladavaju među većinom stanovnika. I dječaci i djevojčice najčešće su imena dobivali po krsnim kumovima odnosno kumama u velikome dijelu naselja, uz napomenu da je bio slabije raširen među hrvatskim stanovništvom, dok je u naseljima s njemačkim stanovništvom bio gotovo pravilo. Davanje imena prema mučenicima ili svecu odnosno svetici, spomendan kojih se točno ili otprilike podudara s danom krštenja, razmjerno je slabo raširen. Slično je i s davanjem imena prema ocu odnosno majci, ali se ne može izostaviti mogućnost da su roditelji ime odabirali po djedovima ili nekome od starijih predaka. Još je manje popularno odabiranje imena prema svecu ili svetici kojima je posvećena mjesna crkva, osim u slučaju kada se titular crkve podudara s inače najčešćim imenima, ali ni u tim slučajevima učestalost ovih najučestalijih imena nije veća nego u drugim naseljima. Kao zanimljivost može se navesti da su roditelji blizancima različitoga spola najradije davali imena *Adamus* i *Eva*. Također valja napomenuti da je i u južnoj Baranji, kao što je to bilo i drugdje, zacijelo postojao običaj da roditeljski par daje isto ime mlađoj djeci u slučaju smrti starijega djeteta te se u tome vjerojatno može naći i dio objašnjenja za vrlo izraženu imensku entropiju. Nažalost, zbog nemogućnosti primjene genealoške metode ovu tvrdnju nije moguće sustavno provjeriti.

Poticaaj za stvaranje stabilne imenske formule među katoličkim stanovništvom bile su odredbe Tridentskoga koncila o obvezi vođenja matičnih knjiga, ali tek kada je car Josip II. patentom 1780. godine ozakonio da je imenska formula sastavljena

od imena i prezimena, ovakva je dvočlana imenska formula postala obvezna.³³ U analiziranim matičnim knjigama župa u južnoj Baranji gotovo su sve osobe zabilježene imenom i prezimenom, što upućuje na činjenicu da je uporaba prezimena bila raširena. Međutim, na činjenicu da je nestabilnost imenske formule i dalje bila prisutna upućuje nestabilna sufiksacija prezimena. Nažalost, zbog teškoća u primjeni genealoške metode ne može se sustavno pratiti razvoj imenske formule, ali se ipak mogu izdvojiti najčešća južnobaranjska prezimena.

Među deset najčešćih prezimenima samo su dva koja su bila zastupljena među stanovništvom u naseljima nastanjenima isključivo Nijemcima, a to su *Miller*³⁴ (u matičnim se knjigama pojavljuje 411 put) i *Schmidt* (zabilježeno 382 puta). Oba su prezimena zabilježena u svim naseljima koja su imala njemačku većinu. Ostala najčešća prezimenima zabilježena su u naseljima s većinskim hrvatskim stanovništvom uz napomenu da se *Horvath*, daleko najčešće prezime (zabilježeno je 712 puta), pojavljuje u zapisima gotovo svih južnobaranjskih naselja bez obzira na njihov većinski etnički sastav, a sljedeća dva po učestalosti su *Kovacs* (zabilježeno 606 puta) i *Bosnyak* (zabilježeno 535 puta) – zabilježena su u svim naseljima s hrvatskom većinom. Preostala najčešća prezimena su: *Barich* (490 puta), *Jelics* (436 puta), *Berdarich* (431 put), *Matich* (424 puta) i *Knesevics* (395 puta). Ova su prezimena u najvećem broju zastupljena upravo u onim naseljima koja pripadaju među najmnogoljudnija naselja s većinskim hrvatskim stanovništvom – u Luču, Podolju i Branjinome Vrhu.

Kod njemačkoga je stanovništva za žene bilo uobičajeno prezimena bilježiti s nastavkom *-in* (primjerice *Schneider-in*, *Aull-in*, *Wagner-in*), a kod hrvatskoga stanovništva uglavnom nije bilo razlike u obliku u kojemu su zapisivana prezimena žena i muškaraca, osim vrlo rijetko (primjerice *Lukina*, *Matanova*).

Podrijetlo stanovnika

U matičnim je knjigama uglavnom redovito zapisivano podrijetlo mladoženje, mladenke, vjenčanih kumova, krštenih kumova, umrle osobe i ponekad oca krštenoga djeteta. Iako se radi o vrlo vrijednim podacima za proučavanje smjera useljavanja, njih pri analizi i donošenju zaključaka treba ipak uzimati s oprezom. Naime, nije moguće provjeriti u kojoj su mjeri svećenici točno i dosljedno upisivali mjesto podrijetla. Osim toga, često nije moguće utvrditi o kojemu se točno naselju radi jer osim imena mjesta nisu navedeni podaci koji bi ih preciznije identificirali (slučajevi da više naselja nose isto ime nisu rijetkost). Također, sve-

³³ Skenderović, *Najstarija matična*, 236-237; Skenderović, *Stanovništvo Požege*, 25-27; Robert Skenderović, "Analiza razvoja imenske formule u gradu Požegi i okolnim selima tijekom 18. stoljeća na temelju matičnih knjiga", *Scrinia Slavonica*, *Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijesti* 2 (2002): 263.

³⁴ Prezimena su navedena u najčešćem obliku u kojemu se pojavljuju u matičnim knjigama, a o različitim pravopisnim rješenjima za ista prezimena više je rečeno ranije u tekstu.

ćenici su imena dalekih naselja u stranim zemljama mogli pogrešno zabilježiti. U matičnim su knjigama bilježena imena naselja ili imena pokrajina ili zemalja podrijetla, a vrlo rijetko i jedno i drugo za istu osobu. Što je mjesto podrijetla bilo bliže južnoj Baranji te svećenicima poznatije, to je češće bilo navođenje imena naselja, dok su udaljenija mjesta uglavnom bila navođena općenitije. Stoga su najdetaljnije bili identificirani useljenici iz okolnih ugarskih županija te oni iz bližih predjela Slavonije i Srijema. U pojedinim su slučajevima upisi bili sasvim neodređeni pa je bilo zabilježeno da je netko podrijetlom iz Carstva, Kraljevstva ili čak samo iz inozemstva. Na oprez pri uporabi podataka iz matičnih knjiga za proučavanje smjera useljavanja u južnu Baranju, kao i udjela stanovništva prema podrijetlu, upućuje i činjenica da je u matičnim knjigama u oko 85% svih zabilježenih mjesta podrijetla riječ o naseljima u južnoj Baranji. Povijesni izvori, a i sami demografski pokazatelji, upućuju na znatno veći broj useljenika pa je vjerojatno da u određenome broju slučajeva svećenici nisu upisivali stvarno mjesto podrijetla nego ono naselje u koje se doseljenik nastanio. Na svoj način to potvrđuje i činjenica da znatan dio onih koji su navodno podrijetlom iz nekoga od mjesta u južnoj Baranji nije moguće pronaći u matičnim knjigama krštenih i to unatoč tome što su one vođene razmjerno redovito, a što i jest jedan od glavnih razloga nemogućnosti primjene genealoške metode. Po pitanju migracija najveći je nedostatak matičnih knjiga što one ni na koji način ne bilježe iseljavanja iz južne Baranje. No, bez obzira na sva ograničenja analizom se ipak mogu utvrditi glavni trendovi useljavanja tijekom 18. stoljeća.

Prema podacima iz matičnih knjiga najviše je stanovnika u južnu Baranju use-lilo iz okolnih ugarskih područja, osobito iz Baranje i Bačke te manje iz Banata, a ponekad se navodi samo Mađarska kao šire geografsko područje. Kao mjesto podrijetla navodi se niz naselja pri čemu se dio njih spominje samo jedanput ili svega nekoliko puta. Naselja iz kojih se najčešće useljavalo u južnu Baranju ona su najbliža kao što su: Beremend, Majs, Iločka, Sombor i Pečuh, a rjeđe Baja, Kasad, Apatin, Mohač, Kapošvar, Šikloš, Šopron, Udvar, Nagy Harsany, Villany i Sarok te rijetko Beograd, Pešta, Tolna, Bač, Simegh, Subotica, Nitra, Pečvard i druga. Većina ostalih useljenika dolazi iz Austrije i drugih habsburških zemalja među kojima se poimence navode Štajerska, Šleska, Kranjska, Tirol, zatim Bavarska, Lotaringija, Saska, Vestfalija, gornja Njemačka, Češka, Bukovina, Galicija i Moravska. Gradovi iz ovih zemalja vrlo se rijetko navode pa su zabilježeni samo Beč i Innsbruck. Doseljavanja iz hrvatskih zemalja zabilježena su razmjerno rijetko. Najčešća su ona iz najbližih područja Slavonije i Srijema, a rijetko iz udaljenijih hrvatskih krajeva. Osobito su česta bila doseljavanja iz Osijeka, a od drugih naselja to su Retfala, Tenja, Sarvaš, Đakovo, Valpovo, Požega, Gradac (uz kojega stoji primjedba da je riječ o posjedu Zagrebačke biskupije), Marijanci, Novigrad,³⁵ Vukovar, Opatovac,

³⁵ Nije precizirano o kojemu se Novigradu radi. Možda je riječ o Novigradu na Savi nedaleko Slavonsko-ga Broda.

Nuštar, Mitrovica, Petrovaradin, Zemun, Karlovac i Varaždin. Poneki zapisi neodređeno navode da je doseljenik iz Hrvatske, Dalmacije, Bosne, Slavonije ili, nešto preciznije, iz brodsškoga područja.

Kao što se može i očekivati, udaljenija mjesta podrijetla te posebice ona iz njemačkih odnosno austrijskih zemalja te općenito područja Habsburške Monarhije, zabilježena su isključivo među stanovnicima njemačkih naselja, ali ipak znatno rjeđe nego što bi se moglo pretpostaviti s obzirom na činjenicu da je 18. stoljeće razdoblje intenzivnoga useljavanja njemačkoga stanovništva u južnu Baranju. Razlog tomu može biti način na koji su svećenici bilježili mjesto podrijetla koncentrirajući se na naselje u koje se doseljenik nastanio, ali je vjerojatno i da je dio stanovnika njemačkoga podrijetla u južnu Baranju doselio iz neke od okolnih ugarskih ili hrvatskih pokrajina i iz obližnjih naselja, a ne neposredno iz njemačkih odnosno austrijskih pokrajina. Što se hrvatskoga stanovništva tiče, njegovo je podrijetlo u matičnim knjigama vezano isključivo uz južnu Baranju ili okolna ugarska područja, a rijetko čak i uz okolne hrvatske zemlje.

Osim habsburških područja vrlo je rijetko bilježeno podrijetlo iz neke druge zemlje, a većina takvih zapisa nalazi se u matičnim knjigama umrlih. Tako su zabilježena dva doseljenika iz Poljske, jedan iz Italije te jedan čak iz Švedske. U južnoj su Baranji umrla i trinaestorica Francuza. Jedan od njih, *Joannes Murell*, bio je trgovac u Dardi gdje je 1720. godine umro u šezdesetog godini života, a svi ostali bili su zarobljenici. S obzirom da su svi umrli tijekom nekoliko godina posljednjega desetljeća 18. stoljeća (četvorica 1793., dvojica 1797. i šestorica 1800. godine), vjerojatno je riječ o zarobljenicima iz ratova koje je revolucionarna Francuska vodila protiv Prve i Druge protufrancuske koalicije (1792. – 1797., 1798. – 1801.).³⁶

Zanimanja i društvena struktura

U matičnim se knjigama samo rijetko i sporadično spominju zanimanja stanovnika južne Baranje; bilo da je zabilježeno zanimanje mladoženje, umrle osobe, vjenčanoga ili krsnoga kuma mladenkina oca te oca krštenoga ili umrloga djeteta. Za žene zanimanje nije bilo bilježeno, osim u slučaju ako bi bila sluškinja (*ancilla*), što jasno ukazuje na položaj žene u onodobnome svijetu rada i društvu uopće, a koji je bio sveden na kućanske poslove, brigu o obitelji i domu. Jedno od rijetkih zanimanja, uz posao primalje, koje su u ono doba također uglavnom obnašale žene bilo je travarsko (*herbarius*). U matičnim knjigama zabilježena je jedna travarka, *Catharina Balint*, koja je u Zmajevcu umrla u sedamdeset i trećoj godini života.³⁷ Naravno, žene su uz svoje muževe i očeve obavljale i poljodjelske poslove, ali u matičnim knjigama poljodjelsko zanimanje ionako nije bilo posebno

³⁶ DAOS, HR-DAOS-500, 199RVM, 98RVM, 16RVM, 130M.

³⁷ HR-Zmajevac-ŽU-RVM (1755.-1832.).

bilježeno, a upravo su oni činili većinu južnobaranjskoga stanovništva u 18. stoljeću. Naime, svećenici su bilježili tek obrtnike, razna zanimanja vezana uz rad i službu na veleposjedu te službenike državne administracije.

U matičnim su knjigama zabilježeni sljedeći obrtnici: bačvar (*vietor*), bravar (*faber serarius*), brijač (*tonsor*), brodar (*nauta*), ranarnik (*chirurgus*), čizmar (*cothurnarius*), kovač (*faber ferarius*), kožar (*pellio*), krčmar (*caupo*), krojač (*sartor*), kuhar (*cocus*), mesar (*lanius*), mlinar (*molitor*), opekar (*tegularius*), pekar (*pistor*), podrumar (*cellarius*), postolar (*sutor*), remenar (*lorarius*), ribar (*piscator*), stolar (*arcularius*), tesar (*faber lignarius*), tkalac (*textor*), vozač (*aurigarius*) i zidar (*murrarius*). Točan broj obrtnika i udio pojedinih obrta zbog nesustavnoga načina bilježenja nije moguće utvrditi. Iz navedenoga se ipak može primijetiti da je riječ o obrtima čije su djelatnosti nužne u svakoj, pa tako i seoskoj, zajednici, dok se neki obrti zabilježeni u gradskim sredinama ovdje ne pojavljuju (primjerice zlatari, urari, klobučari, čipkari, rukavičari, slikari i drugi). Ovakvu strukturu obrta u južnoj Baranji u 18. stoljeću potvrđuju i drugi izvori, odnosno ranije spominjani popisi naselja i stanovništva.

Osim obrtnika u matičnim su knjigama zabilježena i druga zanimanja kao što su: sluga (*famulus, servus*), nadničar (*operarius*) i trgovac (*materialista*), zatim ona koja su vezana uz brigu o stoci i poljodjelske poslove na veleposjedima kao što su: pastir (*pastor*), ovčar (*opilio*), govedar (*bubulcus*), svinjar (*pastor porcorum*) i vinogradar (*vinicola*) te uz druge poslove na veleposjedu kao što su: lovac (*venator*) i šumar (*sylvanus*). Razmjerno su česte zabilježbe o vojnicima (*miles, hajdone*), ali je vrlo rijetko zabilježeno kojoj su vojnoj postrojbi pripadali ili koji su vojni čin imali. Među zapisima nalazi se i poneka crkvena služba kao kapelan (*capellanus*), zvonar (*campanator*), prezbiter (*prsbiter*) i župnik (*parochus*).

U matičnim su knjigama zabilježeni i razni kotarski i vlastelinski službenici među njima: učitelj (*magister ludi*), poštanski službenik (*posta magister*), carinik (*teloniator*), sudac (*judex* i *vice-judex*), nadglednik (*inspector*), špan (*spanus*), upravitelj (*praefectus*), blagajnik (*rationista*), geometar (*geometra*), provizor (*provisor*) i ubirač žita (*frumantarius*).

Upravo je skupina službenika činila povlašteni društveni sloj južnobaranjskoga društva, a što su i svećenici redovito bilježili u matičnim knjigama dodajući uz njihova imena naslov *Dominus* (i za njihove supruge *Domina*) ističući njihov ugledan status. Ipak, samo su u dva slučaja zabilježene i plemićke titule, a riječ je o *Christophorusu Fridericusu de Wiseru*, kojemu se u Luču 3. svibnja 1724. godine krstio sin *Maximilianus Fridericus*, koji je umro već 15. svibnja te o barunu *de Rosenperg*, koji je 9. rujna 1797. godine u Branjinome Vrhu bio kum na vjenčanju *Josephusu Hamu*.³⁸ Međusobna odvojenost različitih društvenih slojeva i osobito povezanost ovoga najvišega mogu se primijetiti u mreži kumstava koju

³⁸ DAOS, HR-DAOS-500, 416R, 422VM, 98VM.

su međusobno izgradili učvršćujući na taj način svoje veze, ali i svoj povlašteni društveni položaj. Primjerice, 22. travnja 1789. godine *Julianu Haincz* iz Batine oženio je *frumantarius Ignatius Hegyi*, a kumovi su bili *praefectus* vlastelinstva Belje *Carolus Heler* i *rationist Gustavus Spitz*. Također, 18. srpnja 1734. godine u Dardi je kršten *Joannes Nepomucus Ignatius*, kojemu je otac bio *praefectus* vlastelinstva Darda *Joannes Wilhelmus Rössler*, a krsni je kum bio *praefectus* vlastelinstva Belje *Ignatius Mitterpacher*.³⁹ Svećenici su u matičnim knjigama naslov *Dominus* u pravilu dodavali samo vlastelinskim ili kotarskim službenicima, a rijetko tek ponekome uglednijem obrtniku poput pivara *Josephusa Spolnara* iz Kneževih Vinograda ili ranarnika *Simona Parblija* iz Karanca.⁴⁰

S obzirom na narodnosnu pripadnost može se primijetiti da je najveći broj službenika, koji su činili povlašteni sloj, bio njemačkoga podrijetla, ali i da se unutar ovoga društvenog sloja pojavljuje veći broj pripadnika mađarske narodnosne skupine nego, primjerice, među obrtnicima.⁴¹ Jednako tako, većinu obrtnika zabilježenih u matičnim knjigama činili su Nijemci. Ukupno ih je najviše zabilježeno u Dardi, što je razumljivo ako se zna da je Darda u južnoj Baranji u 18. stoljeću bila jedino veće naselje koje je imalo status trgovišta. Nešto je veći broj Nijemaca i među različitim drugim zanimanjima koja se posebno navode, ali bi za donošenje pouzdanijih zaključaka bilo potrebno provesti daljnja istraživanja koja bi uključila i druge povijesne izvore.

U matičnim se knjigama može naći tek poneki podatak o ljudima na suprotnome kraju društvene ljestvice. Tako su svećenici u matičnim knjigama umrlih bilježili prosjake (*mendicus/mendica*), njih ukupno četrnaest, i skitnice (*vagus/vaga*), kojih je zabilježeno ukupno četrdeset i pet, dok su u matičnim knjigama rođenih zabilježene još dvije obitelji skitnica, od kojih je jedna bila romska. U nekoliko se pojedinačnih slučajeva uz skitnice navodi da su Romi ili da su stranci. I skitnice i prosjaci uglavnom su bili stariji od trideset i pet godina te u gotovo osamdeset posto muškarci. Najčešće su umirali u hladnome dijelu godine, tijekom zimskih, kasnojesenskih i ranoproljetnih mjeseci. Slučajevi u kojima je u nekoliko dana umrlo više skitnica vjerojatno svjedoče o osobito snažnome valu hladnoće koja je za one starije ili slabijega zdravlja, a zbog njihovoga načina života, bila kobna. Takva je, primjerice, bila sredina prosinca 1756. godine kada su u razmaku od nekoliko dana umrli i u Podolju pokopani skitnice *Matho*, *Janko* i *Istok*, kojima nisu bila poznata prezimena ni dob (osim *Janka* kojemu je bilo pedeset godina), kao i sredina studenoga 1770. godine kada su u Batini u razmaku od nekoliko dana umrla trojica skitnica nepoznatoga identiteta.⁴²

³⁹ DAOS, HR-DAOS-500, 169RVM, 199VM.

⁴⁰ DAOS, HR-DAOS-500, 124R, HR-Zmajevac-ŽU-RVM (1755.-1832.).

⁴¹ Kao osnova za utvrđivanje podrijetla uzeti su u obzir naselje i prezime, ali s obzirom na nemogućnost da se (iz već ranije navedenih razloga) s potpunom pouzdanošću utvrdi narodnosna pripadnost, iznese pretpostavke valja uzeti s oprezom i prihvatiti ih samo kao upućivanje na moguće trendove.

⁴² HR-Zmajevac-ŽU-RVM (1755.-1832.).

Na dnu su društvene ljestvice svakako bili i zarobljenici (*captivus*), a ukupno ih je zabilježeno trideset i sedam. Među njima bilo je onih za koje je bilo naznačeno da su *captivus gallus*, *captivus bohemus* i *captivus austriacus*, ali je za većinu bilo navedeno samo općenito da su zarobljenici. Nekolicini svećenik nije znao ni imena ni prezimena, a za samo šestoricu ranije spominjanih Francuza, koji su svi pokopani istoga dana 9. veljače 1800. godine u Čemincu, izrijeком je zabilježeno da su vojnici (*captivi gallici milites*). Inače, ovi su zarobljenici uglavnom umirali po nekoliko njih istoga dana ili u razmaku od nekoliko dana pa se može pretpostaviti da su podlijegali zarazama ili hladnoći. Uzrok smrti naveden je samo za jednoga zarobljenika, dvadeset četverogodišnjega *Georgiusa Sauera*, koji je umro *in petechiis*.⁴³ O kaznama koje su odsluživali postoji tek jedna zabilješka. Radi se o *Michaelisu Modlu*, koji je umro 4. lipnja 1789. godine u Batini u četrdeset i sedmoj godini života, a koji je desetogodišnju kaznu odsluživao radeći na vuči plovila. Budući da su svi zarobljenici, osim spomenutih šest Francuza, umrli u Batini koja je smještena uz dunavski plovni put, moguće je da je i većina drugih zarobljenika kaznu odsluživala na taj način – vukući plovila uzvodno uz snažnu riječnu struju.

Vjerski život i javni moral

Osim onoga očitog, a to je da je Crkva bila važan sudionik u rođenju, vjenčanju i smrti, dakle u najvažnijim događajima života svojih vjernika, u matičnim knjigama o religijskoj praksi i vjerskoj svakodnevnici stanovništva južne Baranje u 18. stoljeću može se doznati malo. Svećenici su u matične knjige umrlih redovito bilježili koje je sakramente umrli primio te se na osnovi toga može zaključiti da je velika većina vjernika poštivala propisane obveze. Ipak, bilo je i onih koji te obveze nisu ispunili, a u tim je slučajevima svećenik uglavnom bilježio da su sakramenti zanemareni bilo zbog “vlastite nebrige” ili “lijenosti” umrloga ili pak zbog “nemara ukućana.”

Udovci i udovice ponovno su mogli stupiti u brak samo ako je postojao dokaz o smrti bivšega supružnika, što uglavnom nije bilo problematično. Problemi su se ipak mogli pojaviti i to uglavnom ako je pokojnik bio vojnik koji je umro na nekome udaljenom bojištu ili u zarobljeništvu. Tada bi udovica od vojske trebala dobiti potvrdu o suprugovoj smrti, a jedan je takav slučaj zabilježen u Čemincu. Ondje se 29. srpnja 1794. godine za pedesetogodišnjega udovca *Vilhelmusa Habuberta* udala četrdeset trogodišnja *Dorothea Schneider*, udovica vojnika *Joannesa Schneidera*, koji je umro u Palanki. O njegovoj je smrti izdana potvrda u kojoj je nadređeni mu kapetan *Eustachius Gottlieb* potvrdio da je spomenuti vojnik umro 10. srpnja 1789. godine.⁴⁴

⁴³ DAOS, HR-DAOS-500, 16RVM.

⁴⁴ DAOS, HR-DAOS-500, 128V.

U matičnim knjigama umrlih može se naći i poneki pripadnik druge vjeroispovijesti – kalvin, luteran, pravoslavni, židov i unijat. Pripadnici drugih kršćanskih zajednica spominju se i u matičnim knjigama vjenčanih, ali vjerski mješoviti brakovi općenito su bili rijetkost, što, primjerice, potvrđuju i zapisi kanonskih vizitacija. Konkretno, u matičnim su knjigama zabilježena samo tri mješovita braka i u svima je mladenka bila katolkinja, dok je mladoženja u jednome slučaju bio evangelik, a u preostala dva slučaja mladoženje su bili kalvini. U još dva slučaja zabilježeno je da je mladoženjina majka odnosno mladenkina majka pripadala reformiranoj vjerskoj zajednici.⁴⁵ U matičnim se knjigama još rjeđe spominju vjerski prelasci, u svega osamnaest slučajeva. Riječ je uglavnom o kalvinima, rijetko o luteranima te u tek par slučajeva o pokrštaivanju Židova i pravoslavnih. Zabilježena su samo dva slučaja pokrštaivanja muslimana. Riječ je o *Joannesu Georgiusu Chrismanizu* podrijetlom iz Bosne, koji je 3. srpnja 1729. godine u Dardi oženio udovicu *Judithu Sabo*, te o *Paulusu*, kojemu nije zabilježeno prezime i koji je 30. ožujka 1741. godine umro u Šumarini u sedamdesetoj godini života. Njega su kao dječaka zarobili i odveli Turci, u zarobljeništvu se oženio i osnovao obitelj, a na katoličku se vjeru vratio tek kasnije kao odrasla osoba. Naposljetku je “umro kao dobar kršćanin,” kako je zabilježio svećenik.⁴⁶ Svoje nezadovoljstvo tvrdokornom ustrajnošću u vlastitoj vjeri izrazio je župnik u Dardi bilježeći da je trgovac *Antonius Knöpfel*, četrdesetogodišnji kalvin iz Darde, preminuo 9. rujna 1726. godine te je pokopan izvan groblja “bez svjetla i križa” (*sine luce et cruce*) jer je “zaražen kalvinističkom herezom.” Svećenici najčešće, uz podatak o pripadnosti nekoj drugoj vjerskoj zajednici, nisu bilježili druge primjedbe osim iznimno. Tako je rijetku priliku za razumijevanje konteksta vjerskoga prelaska osigurao spomenuti dardanski župnik zabilježivši da je udovica, luteranka *Barbara Sneserin*, nepoznate dobi i mjesta podrijetla, koja je preminula 13. studenoga 1721. godine i pokopana u Dardi, u smrtnoj agoniji prihvatila katolicizam.⁴⁷

Jedan od pokazatelja javnoga morala jest odnos prema nezakonitoj djeci i općenito broj nezakonite djece. Budući da je prema crkvenim propisima spolno općenje dopušteno jedino unutar institucije braka, u matičnim knjigama krštenih, pa tako i onima župa u južnoj Baranji tijekom 18. stoljeća, redovito je bilježeno ukoliko je kršteno dijete bilo nezakonito.

Ukupno je zabilježeno osamdeset i devetoro nezakonite djece, što čini vrlo maleni udio od svega 0,34%. Od toga je u hrvatskim naseljima bilo deset, a u njemačkim naseljima dvadeset i osam rođenja nezakonite djece, što dodatno potkrepljuje ranije navedene pretpostavke o izraženijoj konzervativnosti hrvatske u odnosu na njemačku zajednicu. O odnosu prema nezakonitoj djeci na određeni način govori i sam način na koji su podaci bilježeni u matične knjige. Tako prilikom upisa u

⁴⁵ DAOS, HR-DAOS-500, 128V, 199EVM, HR-Zmajevac-ŽU-RVM (1755.-1832.).

⁴⁶ DAOS, HR-DAOS-500, 199RVM, 422VM.

⁴⁷ DAOS, HR-DAOS-500, 199RVM.

matične knjige krštenih prezime roditelja nezakonite djece razmjerno učestalije nije zabilježeno nego kod zakonite djece, odnosno prezime nije zabilježeno za petnaestoro nezakonite djece (16,85% svih upisa nezakonite djece). U trideset i četiri slučaja ime oca jednostavno je izostavljeno, a u jednome je slučaju zapisano kao *NN* pa upisi bez imena oca čine udio od 39,33% svih zapisa nezakonite djece. Ime majke nije zabilježeno u samo četiri slučaja, a u tri zapisa ne postoje uopće nikakvi podaci o roditeljima. U nekim je slučajevima svećenik posebno bilježio ime i prezime oca, a posebno ime i prezime majke, s time da su neki župnici, mada rijetko, upisivali i podatke o majčinome ocu (ime i prezime, rijetko bračni status i zanimanje). Majke nezakonite djece bile su stanovnice južne Baranje, a samo je u jednome slučaju zabilježeno da je žena u neko južnobaranjsko naselje došla kako bi rodila. Riječ je o *Mariji Majer*, koja se došla poroditi u Beli Manastir, ali ne piše iz kojega mjesta. Ona je 8. prosinca 1773. godine rodila nezakonitu djevojčicu (*spuria*) *Annu Mariju*. Kao otac je naveden *Josephus*, a zabilježeno je i očevo prezime, ali je tekst na tome mjestu oštećen te je prezime nečitko.⁴⁸

Budući da su zanimanja roditelja općenito rijetko bilježena, a posebno za žene, teško je donijeti bilo kakav zaključak o društvenome podrijetlu i položaju majki i očeva nezakonite djece. Istina je da se kao najčešće zanimanje majki nezakonite djece navodi sluškinja te da su sluškinje općenito, zbog prirode svojega zanimanja, bile izloženije kušnjama nezakonitoga spolnog čina. I u južnoj Baranji se kao zanimanje majki nezakonite djece, u ukupno četiri slučaja, navodi sluškinja.⁴⁹ S druge strane, u tradicionalnome ruralnom kraju kakva je bila južna Baranja u 18. stoljeću i nisu zabilježena druga ženska zanimanja pa se može reći da je najveći broj majki nezakonite djece pripadao u skupinu "običnih" žena koje su u svojim obiteljima obavljale ratarske i kućanske poslove tada uobičajeno namijenjene ženama. Udovice se smatraju još jednom skupinom žena koja je izloženija rizicima izvanbračnih spolnih odnosa, ali zapisi matičnih knjiga u južnoj Baranji ne potvrđuju ovu tvrdnju jer je samo u jednome slučaju nezakonito dijete rodila udovica. Riječ je o *Mariji Anni Ezlin* iz Petlovca, koja je 29. prosinca 1788. godine rodila djevojčicu *Catharinu*.⁵⁰ Neka istraživanja upućuju na povezanost povećanja broja izvanbračne djece i boravka vojske na nekome području.⁵¹ U južnoj su Baranji vojnici kao očevi nezakonite djece zabilježeni svega u četiri slučaja, ali, kao što je već napomenuto, valja imati na umu da su zanimanja u matičnim knjigama općenito bila rijetko bilježena.⁵²

⁴⁸ DAOS, HR-DAOS-500, 96R.

⁴⁹ U matičnim je knjigama u južnoj Baranji u 18. stoljeću zabilježeno svega pet sluškinja, a od toga su četiri navedene kao majke izvanbračne djece. Usp. DAOS, HR-DAOS-500, 96R, 124R, 200RV.

⁵⁰ DAOS, HR-DAOS-500, 417R.

⁵¹ Skenderović, *Stanovništvo Požege*, 101.

⁵² Nezakonita djeca činila su maleni udio i u drugim istraženim područjima kontinentalne Hrvatske premda ipak neznatno veći nego u južnoj Baranji u 18. stoljeću. Usp. Alebić, Ipšić, Vranješ-Šoljan, "Sta-

U matičnim knjigama južnobaranjskih župa u 18. stoljeću nisu zabilježeni slučajevi čedomorstva. O napuštanju djece ne postoje podaci u matičnim knjigama krštenih, a o tome se posredno doznaje tek iz matičnih knjiga umrlih kada se uz imena umrlih navodi da su siročad (*orphanus/orphana*). Zabilježeno je svega četrnaest takvih slučajeva, a u svima se radi o djeci u rasponu od dvije do četrnaest godina te o jednom sedamnaestogodišnjemu mladiću.

Podaci o nezakonitoj djeci omogućavaju uvid i u pojavu konkubinata. Može se reći da se južnobaranjsko tradicionalno patrijarhalno društvo temeljilo isključivo na zakonitome crkvenom braku, ali su zanimljivi slučajevi dva para za koje se može pretpostaviti da su tijekom nekoga dužeg razdoblje živjela u konkubinatu jer su roditelji više nezakonite djece. Tu je vjerojatno riječ o ljubavnoj vezi koja nije mogla biti ozakonjena, možda zbog različitoga društvenog statusa, postojanja ženidbene zapreke jer je jedan od partnera već u braku,⁵³ zbog nemogućnosti osiguravanja miraza, zbog troškova vjenčanja ili iz nekoga drugog razloga.⁵⁴ Prvi su par *Christophorus Wolf* i *Anna Maria* (prezime nije navedeno) iz Kozarca, kojima se rodilo dvoje nezakonite djece: sin *Antonius* rođen je 7. listopada 1789. godine, a kći *Sophia* 3. studenoga 1792. godine. Drugome paru, *Casparusu* (*Gasparusu*) *Schneideru*, koji je bio *posta magister*, i *Barbari Latsh* (*Lats, Ladsch*) rodilo se čak četvero djece. Prvo dijete, djevojčica *Elisabetha*, rođena je 31. srpnja 1791. godine, ali je umrla već 1. kolovoza iste godine. Stoga su djevojčicu koja se rodila 19. srpnja 1792. godine iznova nazvali *Elisabetha*. Zatim im se 25. svibnja 1793. rodio sin *Antonius*, a 24. travnja 1794. godine kći *Catharina*.⁵⁵ Nažalost, razlozi zbog kojih ova dva para nisu ozakonila svoju vezu nisu poznati, ali se može primijetiti da se u oba slučaja radi o stanovnicima naselja s većinskim njemačkim stanovništvom koji su i sami, sudeći prema prezimenima, Nijemci. Budući da se radi o tek dva slučaja, dakle o vrlo ograničenoj pojavi kojoj uzroke ne znamo, ova činjenica ne može poslužiti za izvođenje širih zaključaka, ali možda ipak može potaknuti na propitivanje je li njemačko stanovništvo imalo nešto manje strog pogled na pitanja bračne i izvanbračne zajednice, a ovoj pretpostavci u prilog može ići i gotovo trostruko veći broj nezakonite djece u njemačkoj nego u hrvatskoj populaciji. Općenito, rijetko rađanje nezakonite djece osobina je tradicionalnih i zatvorenih ruralnih sredina, a govori i o važnosti koja se u društvu pridavala ćudoređu u području seksualnosti, ali i o snazi društvene i vjerske kontrole. Malenim brojem izvanbračne djece južna se Baranja uklapa u europske trendove 18. stoljeća jer je

novništvo Drnovaca”, 85; Brandić, Grdiša-Asić, Čipin, “Stanovništvo Donjeg Miholjca”, 109; Hrkać, “Brod u demografskim”, 199; Gabričević, “Prirodno kretanje”, 232; Gabričević, *Stanovništvo Varaždina*, 150.

⁵³ U južnobaranjskim matičnim knjigama vjenčanih nema osoba iz slučajeva o kojima je riječ, uz napomenu da za jednu žensku osobu nije zabilježeno prezime pa se ne može znati je li upisana u neku od matičnih knjiga vjenčanih. Naravno, to ne znači da ove osobe nisu u braku jer su brak mogle sklopiti i negdje drugdje.

⁵⁴ O konkubinatu vidi više u: Mogorović Crljenko, *Druga strana*, 241-278.

⁵⁵ DAOS, HR-DAOS-500, 124R, 130M.

upravo u tome stoljeću broj izvanbračne djece u Europi bio najmanji od srednjega vijeka do suvremenosti.⁵⁶

Zaključak

Analiza podataka sadržanih u matičnim knjigama katoličkih župa u južnoj Baranji u 18. stoljeću pokazala je da se – usprkos standardiziranim, sadržajno ograničenim, zapisima – mogu istražiti pojedini društveni elementi te vidovi društvene povijesti i povijesti svakodnevice. U namjeri da se istraži južnobaranjsko društvo, u analizu su uključeni demografski pokazatelji koji su bili pod izrazitim utjecajem društvenih i kulturnih čimbenika, a to su prvenstveno oni koji se odnose na vjenčanje i bračne zajednice, ali i oni koji govore o podrijetlu stanovnika te nekim vidovima javnoga morala i vjerskoga života ili ukazuju na pojedine društvene skupine. Kako bi se utvrdilo utječe li narodnosna pripadnost na analizirane pojave, u svim slučajevima u kojima je bilo moguće zasebno su ispitani te uspoređeni podaci za njemačku i hrvatsku populaciju.

Južnobaranjsko društvo u 18. stoljeću pokazivalo je karakteristična predtranzicijska obilježja, među ostalima nisku prosječnu dob ulaska u brak koja je utvrđena i za hrvatsku i za njemačku populaciju. Također je utvrđena prevlast konzervativnih ženidbenih politika koje su podrazumijevale prevladavanje obostrano prvih ili obostrano ponovljenih brakova, prosječno malenu dobnu razliku među mladencima te nešto kasniji ulazak u brak mladića u odnosu na djevojke kao i činjenicu da su mladoženje u pravilu bili stariji od mladenki. Ali, ove su preferirane norme bile prevladavane kada je to zahtijevalo osiguravanje egzistencije potomstvu ili obitelji općenito. Položaj žene u južnobaranjskome društvu imao je sva obilježja položaja žena u patrijarhalnim zajednicama u kojima je njezina uloga bila svedena na reprodukciju, brigu o kućanstvu i obitelji. Što se utvrđene društvene strukture tiče, ona odgovara karakterističnim obilježjima kasnofeudalnih veleposjeda gdje je društvenu elitu činio tanak sloj vlastelinskih i kotarskih službenika uz prevladavajuće poljodjelsko stanovništvo s malenim brojem obrtnika i još manjim brojem trgovaca. Između njemačkoga i hrvatskoga stanovništva istraživanjem nisu utvrđene izražene razlike, ali one ipak postoje te se može pretpostaviti da općenito proizlaze iz razlike u strukturi hrvatskih i njemačkih obitelji kao i iz razlike u statusu, pri čemu su Nijemci u pravilu bili naseljenici slobodne selidbe, dok su Hrvati bili vezani uz vlastelinsku zemlju. Općenito, društvo u južnoj Baranji u 18. stoljeću bilo je ruralno, tradicionalno i razmjerno zatvoreno, o čemu govore i neznatan broj nezakonite djece ili sklapanje bračnih zajednica pretežno u vlastitoj sredini i unutar vlastite etničke skupine. Mnoga su od ovih obilježja, međutim, karakteristična i za većinu hrvatskih i europskih zajednica u 18. stoljeću, što znači da južna Baranja slijedi glavne hrvatske i europske demografske trendove.

⁵⁶ Skenderović, *Stanovništvo Požege*, 101.

Izvori

Hrvatska – Državni arhiv u Osijeku, Osijek – *Zbirka matičnih knjiga* (DAOS, HR-DAOS-500)

Batina

16RVM (1780.-1815.)

Branjin Vrh

96R (1773.-1832.)

98VM (1773.-1832.)

Čeminac

124R (1789.-1813.)

128V (1789.-1832.)

130M (1789.-1832.)

Darda

199RVM (1715.-1764.)

200RV (1776.-1832)

208M (1776.-1832.)

Draž

261R (1789.-1821.)

266V (1789.-1840.)

267M (1783.-1834.)

Luč

416R (1722.-1769.)

417R (1769.-1799.)

418R (1800.-1832.)

422VM (1723.-1766.)

423V (1773.-1832.)

425M (1773.-1832.)

Petlovac

660R (1756.-1859.)

Popovac

699R (1789.-1831.)

704V (1789.-1840.)

705M (1789.-1836.)

Topolje

845R (1784.-1828.)

Hrvatska, Župni arhiv u Zmajevcu, Zmajevac (HR-Zmajevac-ŽU)

Zmajevac

HR-Zmajevac-ŽU-RVM (1755.-1832.)

Objavljeni izvori i literatura

Alebić, Tamara; **Ipšić**, Irena; **Vranješ-Šoljan**, Božena. "Stanovništvo Drnovaca (1870-1880): predtranzicijsko doba". *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 47 (2009): 63-90.

Andreis, Mladen. *Stanovništvo Vinišća – povijesna antroponimija do godine 1900*. Trogir: Matica hrvatska, 1998.

Bertoša, Miroslav. *Izazovi povijesnog zanata. Lokalna povijest i sveopći modeli*. Zagreb: Antibarbarus, 2002.

Bertoša, Miroslav. "Matične knjige – arhivsko vrelo o demografskim previranjima predindustrijske Europe". *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* 41-42 (2000): 315-352.

Bertoša, Slaven. *Život i smrt u Puli: starosjedioteљи i doseljenici od XVII. do XIX. stoljeća*. Pazin: Skupština Udruga Matice hrvatske Istarske županije, 2002.

Božić Bogović, Dubravka. *Rođenje, brak i smrt – stanovništvo južne Baranje u 18. stoljeću*. Beli Manastir: Ogranak Matice hrvatske u Belom Manastiru; Centar za kulturu Grada Belog Manastira, 2013.

Brandić, Marija; **Grdiša-Asić**, Monika; **Čipin**, Ivan. "Stanovništvo Donjeg Mi-holjca (1870-1880): predtranzicijsko doba". *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 47 (2009): 91-114.

Buczynski, Alexander. *Gradovi Vojne krajine*, sv. 2. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1997.

Čapo, Jasna. "Sezonske varijacije demografskih pokazatelja u sjevernoj Hrvatskoj u 18. i 19. stoljeću". U: *Zbornik radova Slavonija, Srijem, Baranja i Bačka*, urednik Ante Sekulić, 121-142, Zagreb: Matica hrvatska, 1993.

Gabričević, Ante. "Prirodno kretanje stanovništva na području župe sv. Vida u Brdovcu između 1672. i 1981. godine". *Starine JAZU* 59 (1984): 187-308.

Gabričević, Ante. *Stanovništvo Varaždina tijekom minulih stoljeća*. Zagreb; Varaždin: Zavod za znanstveni rad HAZU Varaždin; Grad Varaždin, 2002.

Hrkać, Davorin, "Brod u demografskim izvorima od 1780. do 1850. godine". Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2012.

- Katušić**, Maja. "Društvena i demografska struktura Kotora u 18. stoljeću". Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2013.
- Krivošić**, Stjepan. *Stanovništvo i demografske prilike u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u XVIII. i prvoj polovini XIX. stoljeća*. Varaždin: Zavod za znanstveni rad HAZU Varaždin, 1991.
- Mogorović Crljenko**, Marija. *Druga strana braka. Nasilje i ilegitimnost u (izvan) bračnim vezama na području Porečke biskupije u prvoj polovici 17. stoljeća*. Zagreb: Srednja Europa, 2012.
- Skenderović**, Robert. "Analiza razvoja imenske formule u gradu Požegi i okolnim selima tijekom 18. stoljeća na temelju matičnih knjiga". *Scrinia Slavonica, Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijesti 2* (2002): 261-276.
- Skenderović**, Robert. "Stanovništvo Požege 1699.-1781. prema matičnim knjigama". Magistarski rad, Sveučilište u Zagrebu, 2002.
- Skenderović**, Robert. "Utjecaj terezijanskih reformi na demografski razvoj slavonskog Provincijala". Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2005.
- Skenderović**, Robert. *Najstarija matična knjiga brodske župe Presvetog Trojstva (1701.-1735.)*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Franjevački samostan, 2012.
- Sršan**, Stjepan. *Baranja 1785. godine*. Osijek: Državni arhiv, 1999.
- Šimunović**, Petar. "Razvitak imenske formule". *Onomastica Jugoslavica 9* (1982): 283-292.
- Šimunović**, Petar. *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*. Zagreb: Golden marketing; Tehnička knjiga, 2009.
- Vekarić**, Nenad. "Metoda 'reprezentativne kapi' i genealoška metoda u povijesnoj demografiji". *Povijesni prilozi 39* (2010): 23-38.
- Vekarić**, Nenad. "Prijedlog za klasifikaciju peljeških prezimena". *Anali zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku 30* (1992): 55-78.
- Vekarić**, Nenad. "Prijedlog za normiranje dubrovačkih imena i prezimena iz povijesnih vrela". *Radovi Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža 6* (1997): 17-26.
- Vekarić**, Nenad; **Benyovsky**, Irena; **Buklijaš**, Tatjana; **Levak**, Maurizio; **Lučić**, Nikša; **Mogorović**, Marija; **Primorac**, Jakša. *Vrijeme ženidbe i ritam poroda. Dubrovnik i njegova okolica od 17. do 19. stoljeća*. Zagreb; Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2000.
- Vitek**, Darko; **Lauc**, Davor. "Logika i povijesne znanosti – problem rekonstrukcije obitelji na temelju matičnih knjiga". *Povijesni prilozi 39* (2010): 93-104.

The Society of Southern Baranja in 18th Century Registers

Dubravka Božić Bogović

Department of History

Faculty of Humanities and Social Sciences University of J. J. Strossmayer in Osijek

Lorenza Jagera 9

31000 Osijek

Croatia

E-mail: dubravka.bozic.bogovic@gmail.com

Summary

This paper uses quantitative, analytical, and descriptive methods in order to extract data from the registers of the baptized, married, and deceased in the Roman-Catholic parishes of southern Baranja during the 18th century, identifying some specific elements of social history. The analysis includes those demographic indicators that depended on social structures and customs, such as seasonal and daily arrangements of weddings, the age structure, the marital status of the bridal couple, and their illegal children.

The analysis of data from the registers of the Roman-Catholic parishes in southern Baranja during the 18th century has shown that, despite the fact that these documents are standardized and limited in content, they do help us understand certain social elements and aspects of social history and history of everyday life. Since the intention was to gain some fresh insights into the society of southern Baranja, the author has included those demographic data that are under an obvious influence of social and cultural factors, primarily those related to the contraction of marriages and foundations of families, as well as those linked to the origin of residents and certain aspects of public morality and religious life, particularly when referring to specific social groups. In order to establish whether ethnical identity influenced the analysed phenomena, the author has analysed data for the German and Croatian populations alike, separately yet compared whenever possible.

In the 18th century, the society of southern Baranja showed some typical pre-transitional traits, among others an early age of marriage contraction, which has been established for both populations alike. Another feature has been the prevalence of conservative marriage policies, which implied going beyond marriages that were the first or second for both parties, as well as a relatively small age difference and a somewhat higher age in men than in women, including the fact that bridegrooms were older than brides as a rule. Nevertheless, these norms could be ignored when required in order to secure sustenance for children or the family in general. The position of women in the society of southern Baranja followed the

general pattern of the patriarchal societies, meaning that their role was reduced to reproduction, household care, and family life. As for the social structure, it corresponded to those of late feudalism, where the social elite consisted of a thin layer of noble and district officials, while the society was predominantly agricultural, with a small number of artisans and an even smaller number of merchants. No significant differences could be established between the German and Croatian populations. Nevertheless, there were some, and it can be presumed that they resulted from a difference in family structures and status, since the Germans were generally free colons, while the Croats were tied to the noble estates. Generally speaking, the society in 18th century Baranja was rural, traditional, and relatively closed, which is confirmed by the negligent number of illegal children and the fact that marriages were contracted primarily within one's community and ethnical group. Nevertheless, many of these features are also typical of most Croatian or European communities in the 18th century, which means that Baranja generally followed the mainstream Croatian and European demographic trends.

Keywords: registers, social history, southern Baranja, 18th century